

Sju svenska historiker.

Till Större Akademiska Konsistoriet vid Universitetet i Uppsala.

Större Akademiska Konsistoriet vid Universitetet i Uppsala har hedrat mig med uppdraget att fungera som sakkunnig vid besättandet av den vid Universitetet efter professor Erik Lönnroth, Göteborg, ledigblivna professuren i historia. Jag får med anledning härav vördsamt avge följande yttrande.

Åtta sökande hade vid ansökningstidens utgång anmält sig, men av dem har endast sju fullföljt sina ansökningar, nämligen docenterna Sten Carlsson, Lund, Gösta Hasselberg, Uppsala, Kjell Kumlien, Stockholm, Sven A. Nilsson, Lund, Sven Ulric Palme, Uppsala, och Gunnar T. Westin, Lund, samt läroverksadjunkten Hugo Yrwing, Lund. I min efterföljande granskning av de kvarstående sökandenas vetenskapliga produktion uppför jag dem efter levnadsålder.

I.

Docent *Kjell Kumlien*, Stockholm (f. 1903), är äldre än sina medsökande och sökte redan 1942 en professur i historia i Uppsala. Han kompetentförklarades av två sakkunniga samt av sektion och konsistorium. Han har sedan dess inte deltagit i någon professorskonkurrens, och jag har inte förut ingående granskat hans produktion.

Kumlien begynte sina historiska forskningar vid en tidpunkt, då Ingvar Anderssons grundläggande avhandling om de berättande källorna till Sveriges historia från 1230 till 1436 inspirerade medeltidsforskningen till att ägna sin uppmärksamhet åt skedets krönikor och annaler samt deras inbördes släktskap. Delar av Kumliens tidigaste skrifter är att betrakta som inlägg i den diskussion Anderssons bok väckte: uppsatserna »Karl Knutsson och Sveriges unionsparti våren och sommaren 1439» (1931) och »Till frågan om Engelbrektskrönikans författare» (1933) samt gradualavhandlingen »Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448» (1934). De två uppsatserna hänger nära samman med

avhandlingen, så nära, att den förstnämnda efter avhandlingens publicerande knappast har självständigt specimensvärde annat än i den del därav, som rör tidsättningen av biskop Thomas frihetssång. Liksom Erik Lönnroth, som samtidigt publicerade en uppsats därom, vill Kumlien på goda grunder förlägga frihets-sångens tillkomst till våren 1439. Uppsatsen om Engelbrektskrönikan utgör jämte en exkurs i avhandlingen rörande samma ämne ett direkt inlägg i den ovannämnda diskussionen.

Ingvar Andersson underkände 1928 den rådande uppfattningen, att Karlskrönikans inledande parti utgjorde en självständig krönika, Engelbrektskrönikan; det var lika propagandistiskt för Karl Knutsson som krönikans senare partier och utgjorde en integrerande del av den på 1450-talet författade Karlskrönikan. Andersson granskade vidare partiets källor och fann, att krönikören för tiden före 1434 utnyttjat annalnotiser och dokument; för tiden 1434—36 hade han haft ett ännu rikare material, i vilket ingick både bevarade och förlorade dokument. Självfallet menade Andersson, att även muntlig tradition spelat en stor roll för krönikeförfattaren. Emellertid publicerade Erik Neuman 1931 en uppsats, vari han ivrigt förfäktade tesen, att Engelbrektspartiet utgjorde en särskild krönika, författad före 1438 av en tyskfödd skrivare, Johan Fredebern. Neumans förnämsta skäl härför var, att han menade sig kunna identifiera den s. k. hand 2 i Karlskrönikans huvudcodex med en skrivarhand, verksam i kansliet 1434—39 och sannolikt tillhörig riksens skrivare Johan Fredebern, samt att han i hela Engelbrektspartiet fann språkliga särdrag, som saknas i krönikans senare avsnitt. Av Neumans resultat har några allmänt accepterats, några icke väckt gensagor, medan andra avisats. Men en redogörelse härför har inte sin plats här, där jag endast i korthet velat teckna utgångsläget för Kumliens diskussionsinlägg.

Kumlien accepterar, trots att han framför befogade anmärkningar mot Neuman, dennes mening, att hand 2 representerar Engelbrektspartiets författare, Johan Fredebern, och han påpekar, att denne inom historieforskningen redan identifierats med Hans Djäkne, en sörmländsk lågfräseman. Framförallt avvisar Kumlien Neumans hypotes, att ärkebiskop Olof skulle stå bakom Engelbrektspartiet, och menar, att Karl Knutsson inspirerat även detta; intressant är hans påvisande, att relationerna mellan Karl Knutsson och Fredebern tydligen är rätt intima. I den viktiga frågan om partiets tendens ansluter Kumlien sig alltså till Ingvar Andersson, som han annars gång på gång polemiserar mot, i klanderfri form men utan synnerlig framgång. Han förnekar sålunda, att krönikören för tiden före 1434 i nämnvärd utsträckning använt

skriftliga källor som annaler. Härför har dock Andersson i åtskilliga fall framfört klart bindande bevis. Jag kan inte anse, att Kumliens polemik tillfört vetenskapen något nytt av väsentligt värde. Däremot kan måhända Kumliens försök att sammanknyta Neumans teori om Engelbrektspartiets förmodade författare och troliga renskrivare Fredebern med Anderssons påpekande av partiets tendens för Karl Knutsson visa sig vara ett uppslag, som kan bidra till lösandet av Karlskrönikans problem. Senare forskare har dock gett nya, beaktansvärda synpunkter, som delvis gör frågeställningen än mer förbryllande. Problemet är icke lätt och är icke löst. Naturligtvis kan ingen begära, att Kumlien skulle ha löst det. Men han borde ha fullföljt sitt uppslag längre och undersökt dess bärkraft och konsekvenser. Nu har han knappast penetrerat frågan så djupt, att han lagt en säker grund för sitt eget bedömande av källan och för värdesättandet av dess skildring av de politiska händelserna.

Inte heller Kumliens behandling av det politiska skeendet 1434—48 kan jag finna tillfredsställande. Författaren refererar ofta långa partier ur Karlskrönikan, de reservationer, som han emellanåt gör, är inte tillräckliga. Han kan t. o. m. ur Karlskrönikan uppta värderingar av personer och rentav tillspetsa dem. Han låter ibland rimkrönikans och Ericus Olais samstämmiga uppgifter bestyrka varandra, trots att Ericus i hög grad begagnat den förra som källa. Ibland söker han harmonisera motstridande uppgifter i källmaterialet. Så är fallet, då rimkrönikan har en helt annan skildring av Karl Knutssons entledigande som rikshövitsman än rådets officiella dokument härom. Kumlien begagnar överhuvudtaget inte dokumenten som säkra hörnpelare för sin framställning, han gör däremot vaga antaganden om förmodade händelser och tilldragelser, vilka han betecknar som sannolika; dessa antaganden är inte sällan vetenskapligt fruktlösa. Jag vill här bara nämna några exempel ur avhandlingens tidigare kapitel: Kumlien gissar, att Karl Knutsson skulle ha följt Erik av Pommern på dennes resa till kejsaren, att han på våren 1435 skulle ha besökt Köpenhamn och där eventuellt knutit kontakt med kung Erik, samt att Erik Krummedike skulle ha spelat en betydelsefull roll för Karls kandidatur till marskämberet. Om allt detta vet vi ingenting. Det framträder inte heller några säkra och klara huvudlinjer i framställningen; avhandlingen anknyter för mycket till den traditionella uppfattningen och värderingen, som accepteras utan prövning, även om — det skall villigt medges — man glimtvis möter en mer självständig egen syn. Nya vetenskapliga detaljer finns förvisso i boken, särskilt i skildringen av Karl Knutssons ställning i Finland under Kristoffers regering och av det utrikes-

politiska spelet på 1440-talet. Avgörande för mig är de metodiska svagheter i denna Kumliens skrift; de gör, att den enligt min mening icke väger tungt som specimen.

Nästa skrift av Kumlien är ett populärt arbete, »Med svenskarna och Engelbrekt» (1936). Förf. gör en återblick långt in i folkungatiden men skildrar främst Engelbrektsfejden och det politiska spelet fram till 1436. Skriften är till sitt väsen en sammanfattning men får betydelse därigenom, att förf. ger en förnyad skildring av händelseförloppet 1434—36. Den upprepar icke doktrinärt de uppfattningar, som Kumlien fört fram i sin doktorsavhandling; han har tagit starka intryck av den nyorientering, Erik Lönnroth under mellantiden gett i avhandlingen »Sverige och Kalmarunionen» (1934), och han har själv starkt utvecklats. De många lösa suppositionerna är strukna, nu refererar Kumlien överenskommelser och traktater och skjuter krönikan i bakgrunden. 1934 ville han försvara trovärdigheten av rimkrönikans uppgift om Engelbrekts handgripliga åtgärder på rådsmötet i Vadstena 1434; i sin nya skrift varnar han för att tro densamma och låter uppsägelsebrevet vara huvudkällan. I gradualavhandlingen låter han oktoberförlikningen 1435 vara en seger för den svenska aristokratien, 1936 betydligt riktigare en seger för kung Erik. Mot den helhetsbild av Engelbrekts-fejden, som Kumlien ger i sitt nya arbete, har jag inga invändningar av vikt att göra.

Också Kumliens skrift »Karl Knutsson i Preussen 1457—1464» (1940) är av en helt annan och högre standard än gradualavhandlingen. Den metodiska osäkerheten och de lösa antagandena är borta. Kumlien följer nu källkritiskt riktiga regler. Han grundar framställningen genomgående på det tillgängliga aktmaterialet, som han själv utökar. Han ger den första framställningen av den landsflyktige konungens öden, och han ser dem i deras samband med både den ostbaltiska och den nordiska politikens växlingar. Den parallella skildringen av dessa är intresseväckande. Förf. är väl insatt i Ostbaltikums historia under den viktiga kris, som inträffade just under Karl Knutssons vistelse där. Eftersom Karl sättes i framställningens centrum, kommer händelserna i Sverige något i bakgrunden, men Kumlien gör gentemot Lönnroth en enligt min mening lyckad nytolkning av en passus i lybska krönikans berättelse om Kristian I:s inkallande till Sverige 1457; dock torde han överdriva de realhistoriska konsekvenserna av densamma.

Kumlien har författat även andra medeltidshistoriska skrifter. I uppsatsen »Svenskarna vid utländska universitet under medeltiden» (1942) ger Kumlien en orientering över de sporadiska uppgifterna härom i svenska källor och över det rikhaltiga men

fragmentariskt bevarade samt i tryck utgivna och för forskningen tillgängliga utländska matrikelmaterialet. Förf:s försök att på grundval av dessa källor mycket ungefärligt fixera antalet vid utländska universitet studerande svenskar under medeltiden till c:a 2000 vilar på beräkningar, som jag inte kan acceptera. Uppsatsen gör f. ö. i sin helhet ett något flyktigt intryck. — Kumlien flyttar i sin skrift om »Käpplingemorden» (1947) dessa från år 1389 till år 1392. Hans argument härför har i alla avseenden övertygat mig. Det är alldeles uppenbart, att om något är riktigt i den egendomliga relationen om mordet, så måste det vara det noggranna kronologiska schema dag för dag, som berättaren med petig noggrannhet redovisar och följer; detta schema är riktigt endast för år 1392, Kumlien visar också, huru mycket bättre den visserligen alltjämt bristfälligt kända händelsen passar detta år. Han har med enkla och övertygande medel undanröjt en hel del svårigheter, som källan vållat historieskrivningen, dock — som han själv betonar — icke alla. — Uppsatsen »Problemet om den svenska riksdagens uppkomst» (1947) behandlar en gammal, alltjämt aktuell medeltidshistorisk stridsfråga. Jag kan inte säga, att diskussionen om vår riksdags första början direkt entusiasmerar mig. Den är i mycket en strid om termer och nyanser. Den riksdag, som under medeltidens slutskede spelade en så stor roll, är, som Lönnroth sagt, till sammansättning och funktioner odiskutabelt färdig på 1460-talet. Men — säger Lönnroth — ständsriksdagen kan vara äldre, och dess teori förelåg fullt färdig i Sverige på 1430-talet; redan Magnus Erikssons möteskallelse var nära att förverkliga en svensk riksdag 1359. Kumlien menar, att så skett, att den i kallelsen omtalade riksdagen efter all sannolikhet sammanträtt. Härom vet vi dock ingenting. Däremot ger jag Kumlien rätt, då han anser akten bevisa, att en ständsvis sammansatt riksrepresentation under Magnus Erikssons tid var ett levande begrepp i Sverige; och detta är icke något oväsentligt resultat. Jag menar, att Kumlien visat, att — för att använda Lönnroths terminologi — ständsriksdagens teori förelåg fullt färdig i Sverige icke först på 1430-talet utan redan på 1350-talet. Men om den förverkligades då — vare sig det skett på det viset, att 1359 års tillämnade möte samlats, eller på det viset, att liknande sammankomster ägt rum, — kan man på grund av källornas tystnad inte veta någonting om. Vad den svenska fyrståndsriksdagens teori beträffar, framlägger Kumlien tanken, att den skulle ha sin upprinnelse i Skåneland och att den därifrån under den svensk-skånska unionens tid skulle ha överförts till Sverige. Då akterna onekligen kronologiskt stämmer härmed, kan meningen icke avfärdas som ett löst hugskott. Gottfrid Carlsson har pekats på en del andra inflytanden från den

svensk-skånska unionen på det svenska statslivet, vilket är ett indicium till förmån för den framlagda teorien. Jag ställer mig klart positiv till denna skrift. — Kumliens granskning av »Birger Jarls andra traktat med Lübeck» (1949) utgör ett försök att visa, att denna är äkta och inte — som K. G. Grandinsson och andra hävdad — ett falsifikat från 1700-talet. Försöket har inte övertygat mig; A. v. Brandt har också tagit ställning mot Kumlien, och i sitt svar till Brandt, »Vad Birger jarls andra traktat med Lübeck innehållit» (korr.), har Kumlien knappast kunnat framföra några egentliga motargument mot meningen att brevet är ett falsifikat. Frågan har ringa realhistorisk betydelse, men Kumlien framträder i undersökningen inte som någon skolad diplomatiker. — I uppsatsen »Erik Erikssons och Birger jarls brev om munkaskäppan från Njudung och Finnveden» (korr.) gör Kumlien ännu en undersökning av ett illa traderat dokument, daterat 1248, endast föreliggande i en svensk översättning från 1400-talet, sedan länge misstänkt som förfalskning. C. Härenstam gjorde 1946 iakttagelsen, att brevets vittnen tycks tillhöra Birger Brosas tid, och antog, att det rymde två delar, ett brev från Knut Erikssons tid och en bekräftelse härfpå av Erik Eriksson och Birger jarl. Uppslaget är icke vetenskapligt hållbart, och Kumlien hävdar riktigt, att det måste avvisas. Han lägger akten till 1248 men menar, att avskrivaren-översättaren gjort stora ändringar i texten hos ett ursprungligt äkta brev. I översättningen omtalas som vittnen bl. a. Karl, bror till Birger jarl, och Karl, son till Birger jarl. Birger Brosas bror Karl dog redan 1220, någon son Karl har ingen av jarlarna Birger veterligen haft. Kumlien finner emellertid, att i ett äkta brev av Birger jarl till Lybeck som vittnen nämnas »likaledes två herr Karl och i samma ordning som i det här diskuterade brevet: domino Karulo Karuli ducis filio, domino Karulo ducis Vlfonis filio. Den förre av dessa är sannolikt son till jarlen Karl den döve, den senare till hans son jarlen Ulf Karlsson. Säkerligen har det vid mitten av 1200-talet inte funnits mera än två riddare Karl, som båda voro jarlssöner eller nära befryndade med en jarl. Med största sannolikhet kan det därför antagas, att de båda jarlsfränderna Karl i 1248 års brev, till yttermera visso nämnda i samma ordning som i Lybeckstraktaterna, varit identiska med riddaren Karl Karlsson och riddaren Karl Ulfsson, som båda levde 1248.» Hur kan Kumlien säga, att personerna i de två breven står i samma ordning? I det ena brevet står Karl, Birgers bror, först och därefter Karl, Birgers son. I det andra brevet står Karl Karlsson först, därefter Karl Ulfsson. Hur kan vi veta, att avskrivaren av den förment äkta texten missförstått Karl Karlsson som Karl, Birgers bror, och Karl Ulfsson som Karl, Birgers son? Det kan precis lika

väl vara tvärtom, om överhuvud en förlaga funnits. Endast om denna bestämt vittnena som Karl, Ulf jarls bror, och Karl, Ulf jarls son, får antagandet någon mening, men i så fall måste brevet rimligen flyttas till Ulf's tid. Med dylika metoder kommer man ingen vart. Däremot har Kumlien underlåtit att bruka de metoder, som diplomatiken utvecklats för att fastställa, om ett dokument är äkta eller falskt. Brevet visar äkthetsdrag i arengan men har en misstänkt *sanctio*, som endast rent undantagsvis möter i kungabrev men är allmän i kyrkliga brev. Det har en dateringsform, som är sällsynt före 1266 och då endast möter i två äkta svenska kungabrev (därjämte i Birger jarls s. k. andra privilegiebrev för Lybeck, vars äkthet Kumlien utan framgång sökt rädda) men som senare blev vanligast. Att vid en undersökning av detta slag helt underlåta att begagna de enda metoder, som överhuvud kan ge svar på frågorna, är enligt min mening icke tillåtet. — Ej heller Kumliens tredje otryckta medeltidshistoriska uppsats om »Magnus Ladulås jordfästning och det s. k. tredje korståget till Finland» (korr.) kan jag karaktärisera som ett gott specimen. Kumlien tar sin utgångspunkt i ett brev från år 1297, som omtalar, att ett råds-möte ägt rum i Stockholm samtidigt med att Magnus Ladulås begrovs och ledung för första gången sändes österut. Detta råds-möte har med stor sannolikhet ägt rum efter januari 1292 — däri ger jag Kumlien rätt. Det tredje korståget kan alltså tidigast ha ägt rum våren 1292. Svenska annaler uppför detsamma och Viborgs grundläggande under 1293, medan den ryska Novgorod-krönikan omtalar ett svenskt krigståg till Karelen 1292 (6800) och grundandet av en stad där 1293 (6801). Men eftersom Novgorod-krönikan omtalar, att furst Andreas i februari 1293 kom till Novgorod och kort därefter angrep Viborg, kan denna stad — sluter Kumlien — inte vara grundlagd först under våren och sommaren 1293. Här gör Kumlien sig skyldig till ett för hela undersökningen katastrofalt förbiseende. Han följer översättarnas västeuropeiska dateringar och misstänker ej ens, att den ryska årsbe-teckningen 6800 (efter skapelsen) kan vara något annat än jan.—dec. 1292. Ryssarna hade dock ända till 1700 den byzantinska eran, som lät året börja 1 september. År 6800 skulle enligt denna era vara 1 sept. 1291 — 31 aug. 1292. Det meddelas i varje kronologisk handbok men har inte beaktats av Kumlien. Åtskilliga handböcker omtalar vidare, att ryssarna in i 1200-talet lät året börja 1 mars. Man behöver bara titta i Nestorskrönikan för att se, att dess år är ett mars-år. Grotefend hänvisar till ett arbete på tyska av ryssen A. Engelmann. Denne gör gällande, att ännu vid 1200-talets utgång har Novgorod-krönikan haft mars-år, och enl. honom är år 6807 = 1 mars 1299 — 29 febr. 1300. Granskar man

Novgorod-krönikan finner man, att övergången från mars- till septemberår först tycks ha ägt rum på 1440-talet. Notiser under år 6823 (1315/16) och 6842 (1334/35) ställer utom allt tvivel, att krönikan använder mars-år ännu så sent. År 6800 är följaktligen 1 mars 1292 — 28 febr. 1293, och år 6801 blir 1 mars 1293 — 28 febr. 1294. Detta smular fullständigt sönder Kumliens argumentering, ty febr. 6801, då Andreas kom till Novgorod, är febr. 1294 och ligger efter sommaren 1293 (6801), då Viborg enligt svenska källor grundats. Tyvärr har Kumlien underlåtit att göra en elementär undersökning av Novgorod-krönikans tideräkning, fastän en ingående granskning därav är en nödvändig förutsättning för varje diskussion av de problem, som han tagit upp till behandling. Det är sant, att skriften inte rymmer många sidor och att den kan vara en frukt av forcerat specimineringsarbete. Men icke desto mindre utgör en uppsats av denna halt en allvarlig belastning för sin författares vetenskapliga renommé. Uppsatsen försvagar Kumliens ställning — liksom om än i mindre mån de två diplomundersökningarna.

Utanför medeltidshistorien har Kumlien utgett två skrifter om den gustavianska tiden, uppsatsen »Storbritannien och Sverige under den orientaliska krisen 1783—1784» (1941) och den populära sammanfattningen »Gustavianska tiden. Tiden 1772—1792.» (1940). I den förstnämnda ger förf. en på tryckt och otryckt material grundad framställning av den situation, vari Gustav III:s planer 1783 började att ivrigt syssla med Norge, samt makternas reaktion mot dessa. Särskild klagörande är skildringen av den roll, som England spelade för denna reaktion — den kommer genom Kumliens alltigenom förtjänstfulla undersökning i nytt ljus. Översikten över skedet 1772—92 är — som Kumliens övriga skrifter av denna typ — god; den är väl avvägd i proportionerna, måttlig i omdömena och allsidigt orienterande. Men den redovisar inga nya forskningsresultat och ger ingen ny belysning över ämnet.

Kumliens senaste större och mest omfattande arbete är ägnat »Sverige och hanseaterna» (1953); det går från Knut Erikssons regering till Stettinfredens tid och spänner i runt tal över 400 år. Förf. låter Stralsundsfreden 1370 bilda gräns mellan de två avdelningarna, vari han indelar sin framställning. Ämnet är utomordentligt stort, då det knappast finns någon viktigare utrikespolitisk händelse i Sveriges historia under denna långa tid, som inte har något samband med den svensk-hanseatiska historien. Kumlien måste därför i stor utsträckning bygga på andras forskningar, och han måste ta ställning till olika uppfattningar rörande aktuella historiska problem. Detta medför i sin tur, att stora partier inte

ger något ur forskningssynpunkt nytt, medan Kumlien i sina ställningstaganden i stridsfrågorna gärna söker finna en minsta gemensam nämnare mellan de skilda ståndpunkterna; det finns ett visst fog för anmärkningen, att Kumliens arbete är väl refererande och väl ekumeniskt. Men å andra sidan skänker Kumliens arbete en sammanhängande framställning av ett viktigt ämne med utgångspunkt från de senaste årtiondenas ivriga medeltidshistoriska forskningsarbete. Skildringen är av lätt insedda skäl för äldre tid knapphändig, men Kumlien kan iaktta ett kontinuerligt samförstånd mellan den växande svenska kungamakten och Lybeck. Det starkaste partiet i bokens förra del är skildringen av krisen i de svensk-hanseatiska relationerna under Magnus Eriksson. Förf. poängterar starkt de fiskaliska inslagen i Magnus politik, men överbetonar dem icke och bortser ej heller från andra faktorer. I en till avsnittet hörande exkurs vill Kumlien på — som det synes mig — goda grunder ånyo förflytta stadslagen till tiden efter 1349. — I början av andra avsnittet ägnar Kumlien särskild uppmärksamhet åt Stockholms handel 1350 till 1570 och redovisar däri en bearbetning av Stockholms tull- och accisräkenskaper från 1500-talets senare del. Han gör flera intressanta påpekanden rörande Stockholms handel och visar Danzigs växande betydelse som Stockholms handelspartner och svenskarnas aktiva roll i handeln med de östbaltiska hamnarna. Frågan om omfattningen av smörexporten från Stockholm och Sverige, som Kumlien anser normalt vara av måttlig omfattning, anser jag icke vara så belyst och utredd, att jag vågar ta ställning till densamma. Kapitlet om Strängnäsprivilegierna 1523 och den följande striden om dessa räknar jag som arbetets bästa och värdefullaste. Det meddelar flera nya rön och iakttagelser rörande svensk-hanseatisk och inre svensk politik.

Docent Kumliens styrka ligger i hans förmåga att göra goda översikter och han visar en mindre vanlig, grundlig beläsenhet över vida fält, främst i sin senaste stora skrift om hansan; denna utgör jämte boken om Karl Knutsson i Preussen och vissa av hans uppsatser samt hans populära skrifter en produktion, som mer än väl räcker för en mycket god professorskompetens. Om hans kompetens kan naturligtvis ingen tvekan råda. Detta står klart för mig. Men som analytiker är han icke lika framstående. Jag fäster inte stor vikt vid att hans gradualavhandling är ett metodiskt ganska ofullgånget verk, ty den är ett debutarbete. Men tyvärr visar Kumliens allra senaste uppsatser, att han alltjämt kan göra betänkliga förbiseenden och metodiska felgrepp. Han står därför inte i de främsta leden av dem, vilka kan komma i fråga som professorer i historia.

II.

F. d. docenten vid Lunds Universitet, läroverksadjunkten *Hugo Yrwing*, Lund (f. 1908), har förut sökt den professur vid Lunds Universitet, till vars innehavare prof. J. Rosén kallades. Prof. Lönnroth och jag yttrade oss därvid som sakkunniga om Yrwings professorskompetens, vilken vi båda fann vara styrkt. Den motivering, jag i utlåtandet gav för min mening, var ytterst knapphändig. Jag gör här för första gången en mer ingående granskning av hans produktion.

Yrwings debutarbete, doktorsavhandlingen »Gotland under äldre medeltid» (1940), är mycket skarpsinnig och mycket följdriktig. Förf. visar genomgående en god källbehandling, han bygger på traktater och dokument, som han knivskarpt analyserar och detaljgranskar. Han menar, att gutarna alltsedan vikingatiden varit synnerligen aktiva inom den baltiska handeln; något handelscentrum har Gottland dock inte blivit förrän efter Lybecks grundande. Först därefter börjar tyskarna driva östersjöhandel i stort, och de söker sig då först och främst till Gottland. Där uppväxer en tysk koloni av i Visby bosatta tyskar, och dit kommer andra, tillresande tyskar på sina handelsfärder. Vid sidan av de i Visby bosatta och de ditresande tyskarna, som vid 1100-talets slut är organiserade i ett gemensamt, allmänt gille, driver gutar från Visby och landsorten allttjämt en livlig handel runt Östersjön. Tyskarna följer som handelsmän i gutarnas spår, blir dem jämbördiga, i sinom tid deras övermän. Men tills vidare kan de tillsammans, utrustade med stora fri- och rättigheter på flera håll, i Sverige, Baltikum och Sachsland, florera i den gottländska handelsrepubliken, som enligt Yrwing endast löst är knuten till det svenska riket och endast formellt underställd biskopen i Linköpings stift. Emellertid växer differentieringen. 1225 framträder Visbys tyska befolkning som en från dess svenskar och från de tillresande tyskarna skild korporation. Denna tar ledningen i staden, och så framträder en motsatsställning mellan Visby och Gottlands landsbygd. Staden vill tillintetgöra lantbefolkningens gamla rättigheter att driva handel. 1288 kommer det till öppen fejd mellan stad och landsbygd, borgarna, som befäst Visby, vinner seger, och staden skiljes ut från den gottländska landsbygden. Därmed är förutsättningarna skapade för Visbys nära anknytning till det av Lybeck ledda stadsförbundet. Ungefär samtidigt, först så sent som 1285, förvandlas Gottland till ett land, som direkt är underställt den svenska kronan.

Det är en i många avseenden ny bild av Gottlands äldre historia, som Yrwing skapat, och han tar med urskillning ståndpunkt i de fall, då han endast eller främst har att välja mellan

olika, tidigare framlagda meningar. Som ett exempel härpå vill jag nämna hans anslutning till Sven Tunberg i fråga om tolkningen av det s. k. manifestet till Odalrik, vilken han anser vara en Henrik Lejonets fogde någonstans i Sachsländ. Yrwings arbete, som jag anser grundläggande, när det gäller Gottlands äldre historia, och som väl inom nordisk historieskrivning allmänt betraktas så, har jämte en hans recension (1941) av den tyske hansa-forskaren Fritz Rörigs arbete »Reichssymbolik auf Gotland» föranlett denne att göra en kategorisk gensaga. Rörig visade dåligt omdöme, då han rent av undanbad sig vidare svenska inlägg i diskussionen om Odalrik, och Yrwing har i den polemiska skriften »Till frågan om tyskarna på Gotland under 1100-talet» (manus) med lätthet kunnat hävda sina positioner.

För egen del har jag på vissa punkter en annan mening än Yrwing, vilket sammanhänger med egna, ännu inte publicerade forskningar rörande vikingatidens och den äldsta medeltidens myntfynd. Jag ger gärna Yrwing rätt i att den tyska handeln på Östersjön blir av en helt annan omfattning efter Lybecks grundläggning än före, men han underskattar säkert densamma för äldre tid. Det finns myntfynd i landet kring Finska viken, som rimligen endast kan tolkas som vittnesbörd om en direkt tysk-frisisk handel till området, liksom det finns andra myntfynd där, som vittnar om gutarnas handel. En annan fråga, som myntfynden har betydelse för, gäller Gottlands ställning till svenska kronan under 1100-talet. De äldsta kända svenska mynten kan enligt vad man nu vet inte vara yngre än från 1150-talet. De stora gottländska fynden av utländska mynt tycks upphöra ungefär på 1120-talet. Den i tiden därefter följande gottländska myntfyndgruppen består uteslutande av svenska mynt av äldsta typ. Dessa har emellertid hittats utom på Gottland även i Västergötland, Småland och Öland. Det betyder, att Gottland tillhört samma myntområde som götalandskapen, och då myntningen vid denna tid i hög grad brukade utnyttjas fiskaliskt, blev de, som nyttjade mynt, på så sätt beskattade av sin myntherre, så även gutarna. Myntherren har lyckats upprätta sitt myntmonopol på Gottland — det betyder, att hans makt inte kan ha varit så ringa på 1100-talet som den Yrwing tilldelar sveakungen. Ty att i främsta rummet denne varit myntherre kan inte betvivlas, även om både jarl och biskop kan ha haft del i myntverket. Senare erhöll Visby egen mynträtt, men hur och när det skedde är obekant. — Självklart kan ingen begära, att Yrwing skulle ha företagit den mödosamma granskning av myntfyndmaterialet, som är nödvändig för att underbygga ovannämnda meningar. Men å andra sidan har jag ej kunnat underlåta att framställa mina reservationer.

Yrwings bok om Gottland rymmer utöver de partier, vari huvudtesen demonstreras, avsnitt, som ägnas olika med tesen sammanhängande problem. Särskilt välunderbyggd är Yrwings framställning av de gottländska socknarnas upprinnelse och egenart, mindre övertygande är hans granskning av 40-marks-boten på Gottland. Yrwings argumentering i frågan om Artlenburgfördragets datering, vari han ansluter sig till tidigare tyska forskningar, har inte övertygat mig.

Det dröjde länge efter disputationen, innan Yrwing ånyo framträdde som historisk forskare. Men under 1950-talet har han varit flitigt verksam, och hans forskningar har gett rika frukter, främst de två monografierna »Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—1281» (1952) och »Kungamordet i Finderup» (manus). Förstnämnda arbete rör ett område, där forskningen under de senaste årtiondena varit livligt sysselsatt och där många olika lösningsförslag sett dagen. En meningsmotsättning rör kyrkans roll under Magnus uppror mot Valdemar, där Erik Lönnroth hävdar, att den tagit Valdmars parti, medan Jerker Rosén menar, att den stött Magnus Ladulås. För egen del har jag i olika utlåtanden uttalat, att Lönnroths mening synes mig ha flest skäl för sig. Emellertid gjorde Rosén 1947 ett intressant påpekande: i ett hos Ericus Olai traderat odaterat dokument, vari Valdemar avträder kronan till Magnus, kallas denne hertig. Alltså är brevet skrivet — anser Rosén — före juli 1275, då Magnus valdes till konung; Rosén insätter detta resultat i en skildring av brödrastriden; han redovisar i modifierad form sin gamla uppfattning om kyrkans ställning och söker med utgångspunkt från sin uppfattning om avsägelsebrevets datering följa den fortsatta utvecklingen av brödernas inbördes relationer. Yrwing tar ställning mot Roséns allmänna uppfattning om kyrkans roll och hans skildring av förvecklingarna. Särskilt gör Yrwing gent emot Rosén gällande, att Valdemar skulle kalla sig själv kung och Magnus hertig i varje avsägelsebrev, när det än skrevs, även så sent som 1277. Detta anser jag för min del högst osannolikt, så mycket mer som Roséns uppslag löser vissa av de svårigheter, som forskningen möter. Det återstår tillräckligt många ändå, men Yrwing har — tyvärr under utvecklande av en något irriterad och irriterande polemik mot Rosén — enligt min mening lyckats bemästra ytterligare några av dem. Jag finner sålunda hans uppfattning, att Valdemar 1277—1279 innehaft halva riket, mycket sannolik. Men vad jag sätter högst i arbetet är att Yrwing ger en så fast komponerad helhetsbild av åren 1275—1281. Allra värdefullast är att han insätter Magnus Ladulås kyrkoprivilegier och Alsnö stadga — två av vår medeltids viktigaste konstitutionella akter —

i ett bestämt politiskt sammanhang; detta är inte utan betydelse för vår förståelse även av deras innehåll. Efter att ha tagit del av Yrwings bok finner jag en kortare uppsats av Gunnar Annell om Alsnö stadga mer betydande än förr. Trots att jag, när det gäller Yrwings skrift, reagerar negativt på en punkt, där ett bättre lösningsförslag dock redan tidigare framlagts av Rosén, är arbetet enligt min mening en god prestation.

»Kungamordet i FINDERUP» rör ett ämne, som till tiden ligger ytterst nära den nyss genomgångna skriftens. De två arbetena liknar varandra även däri, att de rör invecklade politiska händelseförlopp, som källmaterialet endast bristfälligt belyser. Men källmaterialet är här större, de handlande personerna fler, intrigernas trådar är spända över vida områden, från England och Skottland i väster till Sverige i öster, från Norge i norr till Braunschweig och Brandenburg i söder. Och Danmarks 1280-tal är tidigare inte på långt när så grundligt bearbetat som Sveriges 1270-tal, där Yrwing haft en rad föregångare, som var för sig gjort mer eller mindre betydelsefulla landvinningar. Den uppgift Yrwing gripit sig an med här är alltså väsentligt svårare än i den förra skriften. Förf:s förmåga att kombinera är mycket betydande, och många kombinationer verkar högst bestickande; Yrwing har även här lyckats få fram en skarpt markerad bild av lägets ständiga växlingar och växlingarnas politiska innebörd. Men hans kombinationer och slutsatser är enligt mitt sätt att se ofta ytterst djärva, och framställningen gör ett ganska advokatoriskt intryck — mer än i Yrwings två andra böcker, ehuru draget inte saknas där heller. Man har mången gång intrycket att ett händelseförlopp kunnat vara ett annat eller haft en annan innebörd än Yrwing gör gällande. Alldeles särskilt anser jag det vara riskabelt att söka fälla någon för mordet på Erik Klipping; Yrwing tror, att hertig Valdemar av Slesvig, vars ställning 1288 var svag och hotad, haft något att göra med detsamma. Mordet i FINDERUP är och förblir en gåta, dess hemlighet blev inte uppenbarad för samtiden, de som kände den tog den med sig i graven, historikern kan inte skingra mörkret. Vad jag här säger rubbar dock inte min uppskattning av verket i dess helhet och av det skarpsinne och den logiska följdriktighet, som präglar detsamma. På ett ställe har Yrwing, därtill driven av sin lust att polemisera mot Rosén, gjort en mindre god analys av ett brev, som denne forskare hänför till år 1285. Yrwing försöker på lösa grunder pressa in det under år 1277 och ger uttrycket »circa vos et vestros transire» kategoriskt översättningen »resa genom och omkring i era förvaltningsområden». Man kan diskutera olika tolkningar av textstället, dock inte Yrwings. *Transire* betyder överfara, genomresa, *circa* har i medeltiden olika, ofta

vaga lokala betydelser (omkring, i riktning mot, bredvid, nära m. m.) men betyder även ofta »med avseende på» o. dy. Jag finner det rimligast, att inte föra orden »circa vos et vestros» uteslutande till det efterföljande »transire» utan att i stället sammanbinda dem även med de föregående orden »pace tranquilla». Meningen blir då: »jag ber er låta mannen få göra överresan (genomresan) i fred med avseende på er och de edra».

Utom de här redan genomgångna skrifterna har Yrwing författat en del uppsatser och recensioner, av vilka särskilt »Lybeck och den nordiska förbundstanken efter unionsupplösningen» (1952) äger specimineringsvärde. Det klargör Lybecks hållning till den svensk-danska tvisten om Gottland och utreder frågan om planerna på ett mot Kristian II riktat förbund 1524. Uppgifterna om att ett dylikt slutits nagelfares och underkännes. Yrwing visar i uppsatsen samma goda forskaregenskaper som i sina monografier, men han demonstrerar dem här på ett annat tidsavsnitt än i dessa. Även vill jag nämna Yrwings recension av Wilhelm Norlinds utgåva av P. Gasendis Tyko-Brahe-biografi (korr.). Yrwing ger här ett mycket självständigt bidrag till frågan om Tyko Brahes resa ur Danmark 1597. Även denna skrift är ett gott vittnesbörd om att hans vetenskapliga intressen och horisont håller på att vidgas.

Yrwing har i motsats till de övriga sökandena inte i nämnvärd utsträckning varit verksam som akademisk lärare, och han har inte bedrivit sina forskningar i klart syfte att göra akademisk karriär. Han har valt ut ett bestämt arbetsområde, som hittills nästan helt fångat hans intresse, 1200-talets senare del, och har där främst tack vare logisk skärpa och kombinationsförmåga vunnit viktiga nya resultat. Han har meriterat sig mer ensidigt än aspiranter till professorsämbeten i historia vanligen brukar göra. Dock tvekar jag inte om att hans arbeten i den äldre medeltidens historia, kompletterade med den sist granskade uppsatsen och den nyss nämnda recensionen, berättigar honom till professorskompetens. Men jag kan på grund av produktionens ännu ensidiga inriktning inte räkna honom till dem, vilka i främsta rummen kan ifrågakomma som professorer i historia.

III.

Docent *Gösta Hasselberg*, Uppsala, (f. 1909) har förut icke anmält sig som sökande till professur i historia. Hans produktion företer det unika draget, att gradualavhandlingen icke är hans första utan hans allra senaste huvudspecimen.

Hasselberg debuterade med en större uppsats »Till Före-

nings- och säkerhetsaktens genesis» (1943). Den försöker insätta tre bevarade förarbeten till den beryktade författningsurkunden i de diskussioner, som Gustav III och delegater för de ofrälse stånden förde 17—21 febr. 1789 och som är kända från berättande källor. Undersökningen är klar och redig, motiveringarna för förarbetenas datering i regel övertygande. Jag är dock skeptisk mot Hasselbergs värderingar av Wallquists och Nordins berättelser och mot de slutsatser, som Hasselberg grundar på dessa värderingar. Nog tillmäter jag Nordins anteckningar ett större källvärde än Wallquists utvidgade relation av år 1795, som Hasselberg jämför med hans äldre. Icke desto mindre är författarens debut som historisk forskare löftesrik.

En annan tidig skrift av Hasselberg behandlar »De karolinska kungabalksförslagen och konungens makt över beskattningen» (1943). Den visar samma grundlighet och omsorgsfullhet i källgenomgång och argumentering som den första uppsatsen. Förf. följer i kvarlevorna noga arbetet på kungabalken fram till 1697, då det avstannade utan att ha gett något slutgiltigt resultat. Han markerar, hur starkt Gyldenstolpes förslag 1696 avvek från ett projekt av Lindschöld 1687 i fråga om beskattningen, och han påpekar, hur Gyldenstolpes ställningstagande hänger samman med vissa riksdagsbeslut på 1680- och 1690-talen, vari ständerna i händelse av krig gav konungen fria händer att årligen pålägga kontributioner.

Uppsatsen »Den s. k. Skarastadgan och trälldomens upphörande i Sverige» (1944) rör ett viktigt medeltidshistoriskt ämne. Den är en god prestation. Förf. gör en fin komparativ granskning av landskapslagarnas stadganden om trålar. Hans distinktion mellan de stadfästa lagarna med deras mer avancerade bestämmelser om trälldomen och rättsböckerna, som konserverar antikvade föreskrifter, är övertygande. Distinktionen bör ha värde för rättshistorien, även då det gäller andra ämnen än det behandlade. Mindre lyckligt är Hasselbergs antagande, att bönderna skulle ha något intresse att motverka trälarnas frigörelse — i motsats till konung, kyrka och världslig aristokrati. Från landskapslagarna går Hasselberg över till Skarastadgan, som han underkastar en noggrann diplomatarisk och rättshistorisk granskning. Även denna är klart förtjänstfull, även om den inte mynnar ut i några säkra resultat om den s. k. stadgans natur eller i någon ny syn på trälldomens upphörande i Sverige. »Om Smålandslagens inledningsord» (1948) är en mindre uppsats, vari Hasselberg ger en fin nytolkning av en omdiskuterad rättsterm och lämnar ett bidrag till vår kännedom om tingsfreden. »Striden om den s. k. sjätte-delsjorden och dess inverkan på arkivbildningen inom Örebro

stadsarkiv» (1950) har intet värde som specimen för en professur i historia och lämnas av mig åt sidan. Den utredning, som Hasselberg gjort om »Stockholms läns uppkomst» (manus), gäller visserligen ett begränsat och icke särdeles svårt ämne, men uppgiften är väl genomförd och saknar inte historiskt intresse.

Av en helt annan typ än de genomgångna uppsatserna är Hasselbergs bok »Vänersborgs historia. Tiden 1834—1944» (1944). Den rymmer rent schablonmässiga avsnitt, som väl får anses vara obligatoriska i stadsmonografier. Detta gäller särskilt om den avdelning i boken, som behandlar stadsstyrelsen. Men monografien har också avsnitt av ett annat slag, och mitt helhetsintryck av arbetet är mycket gott. Även den, vars intresse för Vänersborgs historia efter 1834 är begränsat, läser Hasselbergs bok med nöje och intresse. Förf. dröjer vid sådana händelser i stadens historia, som ger åt denna någon egenart, t. ex. uppbyggnadsarbetet och stadsplanediskussionen efter branden 1834. Men sådana händelser förstår inte långt. Vad Hasselberg ger, är en skildring av hur den allmänna utvecklingen av det svenska samhället ter sig, när den omskapar förhållandena i Vänersborg. Alldeles särskilt värdefull synes mig skildringen av kommunikationerna: öppnandet av Göta kanal medförde ett starkt uppsving för Vänersborg, dess sjöfart och handel, med järnvägarna kom bakslaget. Det har funnits en period — låt vara kort — då Göta kanal spelade en stor roll för kanalstäderna liknande den, som stambanorna kom att spela för järnvägsknutpunkterna. Jag har aldrig sett detta bättre klargjort än i Hasselbergs skrift. Men även skildringen av Vänersborgs roll under havreexportens tid är utmärkt. Så kom järnvägarna. Hasselberg understryker hur man i Vänersborg — liksom på många andra håll — först tänkte sig järnvägen som ett komplement till kanalen. Men verkligheten blev en annan. Järnvägarna tog överhanden, kanaltrafiken tunnade av och Vänersborgs stolta handelsflotta gick sin undergång till mötes. Många andra kapitel är intressanta nog, men avdelningen om »kommunikationerna» och i stor utsträckning avdelningen om »näringslivet» är icke oväsentliga vetenskapliga specimen.

»Vänersborgs historia» och Hasselbergs tidigare genomgångna smärre skrifter utgör tillsammans en så värdefull prestation, att de bildar ett gott kompletterande material, då det gäller en professorskompetens. De torde knappast ensamma kunna motivera en kompetensförklaring. Avgörande för frågan härom blir alltså Hasselbergs sista tryckta skrift, doktorsavhandlingen »Studier rörande Visby stadslag och dess källor» (1953). Förf:s metodik är i främsta rummet den komparativa; han jämför de skilda lagarnas rättssystem och koncentrerar undersökningen

på sjörätt och straffrätt. Framställningen är inte lättillgänglig, men den präglas av stor lärdom, och så vitt en historiker kan döma har förf. penetrerat materialet både fullständigt och grundligt. Å ena sidan undersöker Hasselberg de fall, då likheten mellan Visbyrätten och andra lagar beror på inflytelser från den förra — så är fallet i Novgorods skrå III och i Rigas omarbetade statuter. Förf. påpekar, att Visbyrätten i österled konkurrerat med lybsk och hamburgsk rätt och omkr. 1300 segrande trängt fram i både Riga och Novgorod. De lagar, som influerat Visbyrätten, är enligt Hasselbergs minutiöst noggranna undersökningar i främsta rummet de svenska; härför hopar han helt överväldigande bevis. Hasselberg låter detta faktum tala sitt eget språk, nöjer sig med att konstatera det. Hans skrift har väl i främsta rummet betydelse för rättshistorien, men vad Hasselberg konstaterar har även en historisk innebörd. Det faller utslaget till förmån för de forskare, bl. a. medsökanden d:r Hugo Yrwing, som betonat det icke-tyska utslaget i Visby. Men det synes mig också — vid sidan av vad jag ovan anfört om mynten och myntfynden — vara ett bevis för att förbindelsen mellan Sverige och Gottland under äldre tid inte kan ha varit fullt så lös, som Yrwing menar.

Hasselberg är en ytterst grundlig och metodiskt säker forskare. Hans arbeten är genomgående av god kvalitet, men de faller delvis helt inom rättshistorien. De resultat han når har också intresse för den egentliga historien. Jag tvekar inte om Hasselbergs professorskompetens i historia, men hans produktion är ännu något begränsad och hans huvudarbete är mer juridisk-rättshistoriskt än historiskt inriktat. Inte heller Hasselberg tillhör därför enligt min mening dem, som bör tillerkännas de främsta rummen, då det gäller att tillsätta en professur i historia.

IV.

Docent *Gunnar Westin*, Lund (f. 1911), har tidigare sökt två professurer i Göteborg och Lund, som dock båda tillsatts genom kallelse, varför frågan om hans professorskompetens inte tagits upp till formell behandling. Han erhöll av de sakkunniga båda gångerna höga vitsord, och för egen del konstaterade jag, att hans kompetens låg i öppen dag. Här måste jag mer ingående granska hans produktion och mer utförligt motivera mina omdömen än vad jag kunde göra vid de föregående tillfällen, då jag yttrat mig om honom.

Westins gradualavhandling »Historieskrivaren Olaus Petri» (1946) är hans första skrift. Forskardebuten är sällsynt god. Dok-

torsavhandlingar brukar ofta till följd av slutarbetets forcering inte bli så bra, som de kunde ha blivit, om författarna gett sig litet mer tid. Jag kan inte finna något spår av en dylik brådska i Westins bok. Den är formellt nog genomarbetad, klart och strikt komponerad, allt är nog genomtänkt och inplacerat på sin plats. Bokens ämne har i dubbel måtto central betydelse: å ena sidan gäller det en av reformatorns allra viktigaste skrifter, varför boken är av betydelse för vår kännedom om hans person och kulturella miljö, å andra sidan är Olaus Petris skrift en berättande huvudkälla för särskilt 1400-talets senare del och 1500-talets början, men den är även på många punkter av vikt för utforskandet av Sveriges historia under äldre skeden av medeltiden. En kritisk undersökning av källorna till Olaus Petris krönika har betydelse för svensk medeltidsforskning över huvud och grundläggande betydelse för alla forskningar rörande svensk senmedeltid. Westin ser nog till, att han inte försummar någon av de två sidor, mot vilka avhandlingen vätter. Jag vill här inledningsvis särskilt understrika, att bokens undertitel »Svenska krönikans källor och krönikörförfattarens metodik» angett en alltför trång ram för vad den ger. Ty gång på gång belyser Westin Olaus Petris historiska helhetssyn, hans allmänna åskådning och kulturella miljö, hans personlighet och hans politiska relationer. Westin ger inte en sammanfattande skildring härav men många värdefulla upplysningar härom, och i ett avsnitt ser han Olaus Petri som historiker mot bakgrunden av den samtida, internationella historieskrivning, vars verk han nyttjat, och sätter på det sättet in honom i ett allmäneuropeiskt sammanhang. En 1500-talshistoriker kan rentav mena, att allt detta skänker boken dess största värde. En medeltidshistoriker måste främst fångas av Westins undersökning av Svenska krönikan.

Inledningsvis nämner Westin att Olaus Petris verk föreligger i två versioner, en äldre, kortare och en yngre, utförligare. Han konstaterar klart och rakt på sak vad vi kan veta om deras tillkomsthistoria; i den äldre forskningen accepterar han vad som är riktigt och drar själv fram ett nytt och säkert argument för de två versionernas datering. Sin framställning uppdelar Westin därefter i två huvudavdelningar; den första ägnas krönikans skildring av tiden fram till 1457, den andra tiden efter detta år. Anledningen härtill är att fram till 1457 är inskotten i den utförligare versionen få, medan de därefter har en så betydande omfattning, att vi delvis måste tala om en fullständig omarbetning av den äldre texten. Den granskning, som Westin gör av historieskrivaren Olaus Petri och hans verk, är utomordentligt allsidig. Westin tar upp alla de olika slag av källor, som Olaus Petri brukat, Ericus Olai, rimkrö-

nikorna, danska och nordtyska krönikor, världskrönikor o. dyl., annaler, biografier, genealogier, relationer, stridsskrifter, brev, lagar, mynt, fornminnen, traditioner och självupplevelser. Jag noterar med särskilt intresse i det första avsnittet Westins påpekande, att Ericus Olai och Olaus Petri utnyttjat en och samma, troligen till Uppsala knuten urkundssamling, omfattande nu förlorade högviktiga statsdokument från tiden 1275—1314. Westins resultat har haft stor betydelse både för Jerker Roséns och medsökanden d:r Hugo Yrwings forskningar rörande denna tid. En annan av Westins upptäckter, som redovisas i första avdelningen och i en exkurs och som ej kan förbigås med tystnad, hör samman med ett av den yngre versionens fåtaliga inskott i den äldres text under tiden före 1457. Olaus Petri har under det fortsatta arbetet med sin krönika fått i sin hand en genealogi över sverkerska ätten och den s. k. folkungaätten, tidigare endast känd i en bristfällig avskrift i Sumlen. Westin har — samtidigt med Nils Ahnlund — dragit fram en bättre text härav, som han påträffat i Rasmus Ludvigssons samlingar och som denne hämtat ur Olaus Petris samling. I samband härmed visar Westin, hur Rasmus Ludvigsson känt Olaus Petris excerpter och avskrivit dessa i en anteckningsbok, Codex Holmiensis D 19, med ett speciellt, lätt urskiljbart bläck (»de grå notiserna»). Lönnroths uppfattning att dessa var hämtade ur en minoriterannal, som vidare kan spåras i Stockholmsannalerna och årsboken 1298—1473, låter sig alltså inte upprätthålla. Icke desto mindre består enligt Westin ett litterärt samband mellan de tre källorna, men det är Olaus Petri, inte Rasmus Ludvigsson, som utnyttjat det förlorade annalverket. De grå notiserna återger detta på ett renare sätt än Olaus Petris krönika. Resultatet är av betydelse för vår kännedom om det politiska skeendet på 1400-talet och om Olaus Petris sätt att arbeta med sitt källmaterial.

Den nyss redovisade källkritiska undersökningen tillhör redan senare delen av Westins avhandling, den, som behandlar tiden efter 1457. Dess problem är delvis oberoende av men hänger delvis nära samman med den undersökning, som Westin ägnar Olaus Petris stora omarbetning av skildringen 1463—71 i den yngre versionen. Westin går här noga igenom alla berättande källor till Sveriges historia under skedet och ägnar Vadstenadariets handskriftliga förhållanden en kritisk undersökning, som sätter denna källa i helt nytt ljus. Westin finner mellan flertalet berättande källor till Sveriges historia så stora likheter i notisurval och så stora verbala överensstämmelser, att han menar sig kunna fastslå, att de till stor del utnyttjat gemensamma källor. Med stort skarpsinne redovisar han samt accepterar eller förkastar de olika

möjligheter, som yppar sig vid tolkningen av överensstämmelserna. Hans undersökning mynnar ut i en klart formulerad, noggrant underbyggd och konsekvent genomförd teori, att det för tiden 1463—71 förelegat ett numer förlorat, brett krönikeverk, författat i Uppsala och nära befryndat med Ericus Olais bevarade *Chronica*; sistnämnda verk framflyttat Westin på grunder, som syns mig härkraftiga, från 1460- till 1470-talet. Den förlorade krönikan har influerat de bevarade berättande källorna — därav likheterna mellan dem — men den är renast återgiven i Olaus Petris omarbetade version, vari dock jämväl inarbetats stoff från andra håll. Denna blir med andra ord det krönikeverk, som vi i främsta rummet har att hålla oss till, när vi ur de berättande källorna söker vinna kunskap om det angivna skedet.

Jerker Rosén, som fungerade som fakultetsopponent vid Westins disputation, har i en ytterst erkännande och lovordande recension tagit upp de två här kort refererade källkritiska undersökningarna. Han går längre än Westin, då han gent emot Lönnroth förnekar existensen av en förlorad minoriterannal, och det är möjligt, att Westins resultat, att de grå notiserna är Olaus-Petri-excerpter, och hans stora teori om den förlorade Uppsalakrönikan onödiggör hypotesen om den förlorade annalen. Då det gäller Westins stora teori om den förlorade Uppsalakrönikan pekar Rosén på en del omständigheter, som tycks tala i annan riktning, men han tar inte själv ställning och hänskjuter avgörandet till kommande forskningar. För egen del kan jag inte tänka mig, att Westin definitivt och fullständigt skulle löst alla de många och svåra problem, som de litterära beröringspunkterna mellan senmedeltidens krönikor och Olaus Petris omarbetning av sin skildring erbjuder. Däremot anser jag, att Westin för första gången ställt dessa problem i deras hela vidd och att han är den förste, som sett dem såsom delar av en stor, alla våra senmedeltida krönikor gällande huvudfråga, samt att han åt denna föreslagit en enkel lösning, vars hypotetiska värde och förmodligen endast partiella giltighet han själv vitsordar. Jag anser det m. a. o. vara otvivelaktigt, att Westins framställning härav tillhör den kategori av utredningar, vilka innebär betydande vetenskapliga landvinningar inte som slutpunkter utan som utgångspunkter för forskningen. För egen del anser jag det rimligt, att de kommande forskningarna skall modifiera och komplettera Westins teori om den förlorade Uppsala-krönikan, men jag tror ej, att de restlöst kan negera den.

Avhandlingens sista kapitel bör inte förbigås. Här ger Westin ökad kännedom om Olaus Petri historiska helhetssyn och politiska uppfattning på grundval av en analys av den yngre versionens fortsättning, skildringen av tiden efter 1512. Jag anser mig böra

nämna, att jag vid betygssättandet av Westins avhandling avgav ett votum (bifogat hans ansökning), vari jag antydde, att det enda betyg, som jag kunde reflektera på vid sidan av det föreslagna *Cum insigniore*, var *Laudatur*.

Efter doktorsavhandlingen har Westin främst ägnat sig åt den yngre sturetidens politiska historia. Två uppsatser »Striden kring riksföreståndarevalen 1512» (1950) och »Riksföreståndare, ärkebiskop och domkapitel» (1950) behandlar Sten Sture d. y.:s väg till makten och en av de viktigaste slutscenerna i hans regering, upplösningen av striden mellan herr Sten och ärkebiskop Gustav Trolle. Bägge uppsatserna står på en mycket hög nivå. I sistnämnda uppsats sätter Westin Sten Stures, Gustav Trolles och Uppsalas domkapitels olika mått och steg under tiden jan.—april 1518 i helt nytt ljus genom att klargöra deras egentliga innebörd och syftning enligt de då gällande kanoniska rättsreglerna — Westin är en mycket grundlig kännare av kanonisk rätt, vilket lett honom på nya spår även i andra sammanhang. Den förstnämnda uppsatsens ämne har även behandlats av medsökanden docent Sven Ulric Palme i en större monografi, som jag dock icke till alla delar kan uppskatta (se nedan). Då det gäller det politiska händelseförloppet under år 1512, vartill Westin väsentligen inskränker sin skildring, anser jag dennes meningar väsentligt säkrare underbyggda än Palmes — låt vara att även de rymmer hypotetiska inslag. Westins argumentering och framställning är alltigenom klar. Han låter herr Sten och den rådsaristokratiska gruppen stå skarpt mot varandra. Den sistnämnda väljer vid Svante Nilssons död Erik Trolle till riksföreståndare i jan. 1512, men Sten har fatuburslänen om hand och lyckas genom löfte om eftergifter rörande dessa omintetgöra valet. Skildringen av den fortsatta utvecklingen visar herr Stens försök att undandra sig medgivandena, rådsmajoritetens motåtgärder och den slutliga kompromissen i juli, då rådet väljer herr Sten till riksföreståndare och slottsloven ställes till ett rådsutskott.

Westin har börjat ge ett samlat uttryck åt sina forskningar på detta område i en ännu icke färdigställd monografi över Sten Sture d. y., »Riksföreståndaren och makten» (korr.+manus). Skildringen är avsedd att gå fram till 1517 men har provisoriskt avslutats vid sommaren 1515. Sten Stures d. y.:s korta regering har under de senaste årtiondena varit ett mycket omhuldat forskningsområde, och ett flertal avhandlingar därom har publicerats. Man blir därför förvånad, att Westin kan ge så mycket nytt, som han faktiskt gör. Det beror i främsta rummet på att han så noga fixerar gränsen mellan vad vi kan veta och vad vi inte kan veta — en gräns som uppdras av det endast bristfälligt bevarade käll-

materialet. Westin finner i detta så stora lakuner, att man enligt hans mening endast kan tillfyllest utreda vissa bestämda episoder. Westin ägnar ett antal episoder minutiösa detaljprövningar och når därigenom fram till en tolkning av episodernas egentliga innebörd och till en syn på deras ställning i ett in- och utrikespolitiskt sammanhang. Tillvägagångssättet är säkert det riktiga, men det gör inte framställningen lätt överskådlig — härom är Westin själv medveten. Jag vill nämna några exempel på Westins episodgranskningar. I skildringen av striden om Linköpings biskopsstol klargör Westin kyrkans, den världsliga rådsaristokratiens och herr Stens skilda intressen och åtgärder samt konstaterar, att den sistnämndes valkapitulation rymt ett löfte att iakttä kyrkans fria valrätt. Granskningen av Viborgskuppen är en utmärkt, djupgående analys av ett på en gång listigt och skrupelfritt schackdrag av riksföreståndaren. Den förnämsta detaljundersökningen meddelar emellertid Westin i en exkurs, »Det s. k. Gadhbrevet». Det finns i Sture-arkivet en skrivelse av Hemming Gadhs hand, framdragen av Gottfrid Carlsson, som helt naturligt ansåg, att brevet författats av Gadh; dess adressat kunde då rimligen endast vara Peder Sunnanväder. I brevet kritiseras herr Stens politiska system rätt hårt, vilket föranlett rätt vittgående slutsatser om stämningar och schismer inom sturepartiet. Emellertid vållar skrivelsen, så tolkad, en del svårigheter. Den nämner vissa händelser, aktuella 1513—14, men vid denna tid stod Gadh ännu vid herr Stens sida; Carlsson antog därför, att skrivelsen var yngre. Senare forskare har stannat vid att påpeka dessa och andra svårigheter samt att göra mindre ändringsförslag, men Westin framlägger en genialt enkel lösning. Skrivelsen kan, menar han, endast vara författad 1513 eller 1514, men då kan inte Gadh ha författat den. Alltså är han icke författaren, endast avskrivaren och översättaren. Skrivelsen är en renskrift och översättning, verkställd av Gadh för Sten Stures räkning, och återger ett brev från Jakob Ulfsson till Gadh. Detta löser alla svårigheter av kronologisk och diplomatarisk art. Brevet passar in i en given situation vid årsskiftet 1513—1514 som hand i handske. Och kritiken mot herr Sten, som väcker uppseende, om man tror den komma från Hemming Gadh, blir en helt naturlig och ganska alldaglig företeelse, då den kommer från Jakob Ulfsson. Lösningen synes mig vara lika elegant som ovedersäglig. En konsekvens härav är, att de slutsatser om brytningar inom sturepartiet, som bygger på skrivelsen, måste avvisas. Men man kan dra slutsatser av annan art därav, vilket Westin visar i sin redovisning för det politiska spelet 1513—15.

Redan av vad jag här anfört om Westins bok framgår att jag anser den vara en synnerligen god prestation. Dock kan man

ännu inte rätt värdesätta densamma på grund av dess oavslutade skick. Den är ännu icke förd så långt, att jag kan betrakta den som en helhet. Huru långt Westin skall kunna ge en helhetsbild av Sten Sture och huru långt han skall kunna klargöra ledmotiven i hans politik står ännu icke fast. Om källmaterialet ej förslår till en helhetsbild, kan man vara förvissad om, att Westin icke går utanför det vetbaras gränser.

Samband med de senast refererade forskningarna har ännu en uppsats av Westin. I sin undersökning av »De s. k. länsregistren från medeltidens slut» (1953) visar han sig liksom i granskningen av »det s. k. Gadh-brevet» vara en veritabel överraskningarnas man. Registren, två till antalet och attribuerade till olika år, har alltsedan Hans Forssell i snart 100 år flitigt nyttjats i forskningen. Man har ansett dem vara närmast ett slags kamerala undervisningar över länen och använt dem som huvudkällorna till den senmedeltida svenska förvaltningshistorien. Mycket skarpsinne har nedlagts för att datera dem och fastställa deras inbördes förhållanden, och man har ur dem sökt få svar på frågan, om kronans makt över länen varit stann i stigande eller sjunkande. Westin har själv i en tidigare skrift använt registren på sedvanligt sätt. Han har dock tydligen börjat fatta misstankar, och han visar nu, att det ena registret (i Cod. A2) hör hemma i en bestämd politisk situation; det är »ett par ofullgångna kvarlevor från en av riksrådet bedriven aktion 1497» och visar icke »en för en viss tidpunkt giltig fördelning av länen». Det andra registret, som bär årsdateringen 1485, är som källa ännu sämre; det är sammanskrevet på 1590-talet, troligen av Hogenskild Bielke, det bygger på registret i A 2 och på notiser från andra håll, omöjliga att kontrollera. Det kan endast karaktäriseras som en förfalskning. Westin har därmed raserat eller starkt skakat själva den grundval, varpå vi byggt den senmedeltida svenska förvaltningshistorien. Uppsatsen har klar positiv betydelse, när det gäller vår kännedom om de aristokratiska strävandena på 1500-talets slut. Jag anser Westins bevisföring för sina teser alltigenom bindande.

På ett helt annat område ligger Westins omfångsrika undersökning av »Dagböcker som källor för Karl XII:s ryska fälttåg» (1953). Skriften tar sin utgångspunkt i Hans Villius doktorsavhandling »Karl XII:s ryska fälttåg. Källstudier.», vid vars ventiler Westin var fakultetsopponent. Enligt Westin är det dagorder från fältkansliet, som gett dagboks författarna det stoff, som möjliggjort för dem att skildra det allmänna händelseförloppet, och dessa återger endast en auktoritativt förkunnad, officiell version av krigshändelserna. Dagböckerna kan betraktas som *ett* uttryck för denna. Ett annat och ursprungligare uttryck för den

är kanslibulletinerna till utlandet, som Westin funnit många exemplar av i RA:s *Diplomatica*. Då vi nu inte kan nå längre än till den officiella versionen, får dessa bulletiner ökad betydelse som källor. Även denna Westins skrift ger alltså viktiga resultat, och den visar, hur suveränt han bemästrar källkritiska problem av skilda slag. Den är inom sin ram lika gedigen som Westins övriga skrifter.

Över huvud gäller det om Westins produktion — med en viss reservation för den oavslutade monografien om Sten Sture d. y. betraktad som helhet —, att den är ovanligt helgjuten och fullmogen. Han ställer invecklade problem med föredömlig klarhet och tankereda, och de lösningar han ger är skarpsinnigt begrundade och präglade av sund kritik. Särskilt erkännande måste jag ge hans i tvenne fall ådagalagda förmåga att genom överraskande, enkla och djärva grepp på en gång restlöst övervinna svårigheterna och totalt omskapa forskningsläget. Han är främst specialist på senare medeltiden, men hans produktion här har verklig betydelse även för den äldre medeltidens samt 1580- och 1590-talens historia. Han har också varit verksam inom den karolinska historien.

Jag har redan efter korta granskningar av Westins produktion kunnat konstatera, att hans professorskompetens ligger i öppen dag. Den här företagna granskningen ger till resultat, att hans kompetens till den sökta professuren är utmärkt.

V.

Docent *Sven Ulric Palme*, Uppsala (f. 1912), har två gånger sökt och av enhälliga instanser kompetentförklarats till professorsämbeten i historia, 1951 vid Köpenhamns, 1952 vid Uppsala universitet; han uppfördes vid sistnämnda tillfälle av Konsistoriet å tredje förslagsrummet. Jag fungerade bägge gångerna som sakkunnig och avgav 1952 ett utförligt yttrande om hans produktion. Detsamma har framkallat vissa anmärkningar från sökandens sida, och jag har med anledning av dem och andra uttalanden, gjorda efter det jag avgav mitt utlåtande, noga prövat detta. Jag har däri gjort de strykningar, tillägg och ändringar, som jag anser vara sakligt och formellt motiverade, men återger det eljest oförändrat, i den mån det gäller Palmes före 1952 tryckta skrifter.

Palme debuterade som vetenskaplig författare 1936, och han bifogar sin meritförteckning (doktorsavhandlingen oräknad) inte mindre än 14 skrifter fram t. o. m. disputationsåret. De flesta är av ringa omfattning och kan i och för sig ej heller ha något större meriteringsvärde. Men de bör inte förbigås, bl. a. emedan de visar

Palmes tidigaste vetenskapliga intressen och antyder några konstitutiva drag i hans forskarpersonlighet. Uppenbarligen har de historiska källorna som sådana samt diplomathistoria först tilldragit sig hans uppmärksamhet — inte mindre än 9 av de ovan nämnda skrifterna meddelar och kommenterar eller analyserar och värdesätter en källa, medan två rör diplomathistoriska ämnen. Tre av de nämnda skrifterna står genom ämnesval isolerade från varandra och övriga: utgåvan av »Sigtunaborgmästaren E. Kyhlmans berättelse från sin tjänstetid» (1937), granskningen av »Fredrik Axel von Fersens memoarer» (1936) och undersökningen rörande »Sverige och Holland vid Lundakrigets utbrott 1674—1675» (1938). Den förstnämnda skriften har blott begränsat lokal- och personhistoriskt intresse. I den andra visar Palme, att Fersens självbiografi aldrig slutgiltigt fullbordats, och han kritiserar ett av C. G. Malmström föllt, starkt negativt omdöme om memoarerna. Åsyftar Palme en verklig uppvärdering av källan, kan jag inte följa honom. Vad den diplomathistoriska undersökningen om Sverige och Holland beträffar, synes den vara ett nybörjararbete av icke ovanlig typ. Den gör knappast något gynnsamt intryck. Palme orienterar inte läsaren tillräckligt om utgångsläget för de förhandlingar, som han skildrar. Han bygger naturligt nog sin framställning främst på svenskt och holländskt material, men det torde inte vara möjligt att fastställa de svensk-holländska relationernas reala innebörd, om man inte mer än som sker samtidigt granskar många andra trådar i den invecklade diplomatiska härvan 1674—1675.

Palmes övriga smärre skrifter från tiden före 1942 behandlar ämnen, hämtade från tiden omkr. år 1600. I uppsatsen »Rättegångsprotokollet från Linköpingsräfsten år 1600» (1938) gör Palme en god textkritisk undersökning av sitt material och fastställer, att vissa protokoll är konceptprotokoll, andra bearbetningar. Med rätta tillmåter han de förra större källvärde än de senare. På något ställe överdimensionerar han de vunna resultatens värde, men hans avslutningsord är formulerade försiktigt och modest. — Den diplomathistoriska uppsatsen »En politisk giftermålshandel. Prinsessan Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg» (1938) står på ett helt annat plan än den ovan nämnda framställningen av de svensk-holländska förbindelserna på 1670-talet. Den har stora förtjänster. Palme belyser främst med brandenburgskt material en episod i det invecklade diplomatiska spelet kort före år 1600, vari den inre svenska motsättningen mellan kung Sigismund och hertig Karl var invävd. Han ger en ingående skildring av de diplomatiska förhandlingarna rörande giftermålsfrågan. De insattes i ett stort händelsesamman-

hang, tecknas med bred bakgrund och får ofta en ny belysning. — Palmes uppsatser och notisartade småskrifter rörande tiden omkr. 1600 är alla biprodukter av hans avhandlingsarbete. De visar, att Palme, då han tar upp ett stort ämne till behandling, bearbetar detta både på djupet — vissa detaljundersökningar är så ingående, att de med fördel publiceras separat — och på bredden; vid genomgången av sitt material finner han källställen och får uppslag, som ligger vid eller utanför ämnets periferi och som han därför redovisar i smärre skrifter. Detta drag går genom Palmes samlade produktion.

1942 kom Palmes doktorsavhandling »Sverige och Danmark 1596—1611». Arbetets titel är alldeles för blygsam, då Palme ger en noggrann skildring av de svensk-danska mellanhavandena i vart fall fr. o. m. freden i Stettin 1570. Detta förklarar delvis skriften enorma omfång. Men endast delvis. Författaren är alltför mångordig, alltför obenägen att se bort från detaljer. Skriften skulle ha vunnit betydligt på en stramare genomförd koncentration och gallring av stoffet. Men läsningen av Palmes doktorsavhandling ger rik lön. Visserligen utmärkes denna inte av någon djup metodisk originalitet eller av nya slående synpunkter. Det som frapperar är i stället grundligheten och fullständigheten, den noggranna källredovisningen och den inträngande källgranskningen. Den skiljer sig fördelaktigt från många andra diplomatiska framställningar genom att författaren aldrig nöjer sig med att referera akterna utan ständigt analyserar de problem, som materialet ger honom anledning att ställa, och ständigt försöker tränga fram till de handlande personernas motiv. Frukbringande är Palmes konsekventa strävanden att se den svenska och danska utrikespolitiken i deras beroende av och påverkan på de inre motsättningarna i de två rikena. I arbetet framträder ett i skrifter av denna typ sällan mötande inslag, ett levande intresse för konstitutionella problem och politiska doktriner; detta är här särskilt värdefullt, enär unionstraditionen tack vare Stettinfredens bestämmelser ännu ej var helt död och enär Sigismunds fördrivande från Sverige lagt de statsrättsliga förhållandena i detta land i stöpsleven. Stort intresse väcker Palmes framställningar, hur det danska rådet utnyttjar sin internationellt erkända makt över utrikespolitiken till att befästa sina inrikespolitiska positioner och främst hans redogörelse för det nordiska skiljedomsinstitutet. Palme kan naturligtvis inte alltid ha träffat rätt i sina otaliga ingående källgranskningar — det vore orimligt att tänka sig. Men de ger sällan anledning till några omedelbara kritiska och negativa ställningstaganden. I fråga om Erik Sparres beskickning till Danmark 1598 blev jag tveksam, om Palme verk-

ligen tolkat sin källa rätt, och undersökte den men fann mina tvivelsmål obefogade.

Under åren närmast efter disputationen 1943—49 har Palme publicerat inte mindre än 32 smärre skrifter och uppsatser, flertalet utan nämnvärt specimineringsvärde. Denna produktion gör vid första överblicken ett ytterst splittrat intryck, men man finner, att många skrifter kan indragas inom vissa enhetliga grupper. Först och främst meddelar Palme alltså biprodukter till avhandlingsarbetet. Andra hänger samman med Palmes verksamhet som recensent och fakultetsopponent. Redan före disputationen var Palme livligt verksam som historisk litteraturgranskare, efter densamma i växande utsträckning. Några delvis förträffliga översikter är att anteckna — främst referatet av »Det vetenskapliga meningsutbytet om Norgeartikeln i 1536 års danska konungaför-säkran» (1943) — men skrifter av detta slag är mer lärdoms- än forskningsmeriter. Detsamma gäller däremot inte de recensioner, som Palme under dessa år ägnat sådana avhandlingar, vilka han granskat som fakultetsopponent. Mig synes Palmes recensioner onödigt hårda och de negativa ställningstagandena alltför markerade. Men ingen kan förneka, att han lämnat värdefulla bidrag till den lärda diskussionen och fört forskningen framåt. Betydelsefullast är hans skrifter med anledning av Ragnar Ohlssons avhandling om Abraham Angermannus, som Palme behandlat dels i en recension (1947), dels i en uppsats »Till liturgiska stridens historia» (1946). I den förra ger Palme en för mig plausibla förklaring till Angermannus anslutning till konung Sigismund och ställningstaganden 1595—99 än Ohlssons. I den senare skriften underkänner han Angermannus Historia liturgica som källa och reviderar med goda skäl den bild av nya ordinantians tillkomst-historia, som Ohlsson tecknat. Några smärre skrifter i internationell politik vittnar om Palmes intresse för och insikter i samtids-historien. Men dessa tar sig först senare uttryck i en vetenskapligt dokumenterad framställning (se nedan). — Populära skrifter föreligger rörande skiftande ämnen: nämnas må en kortfattad framställning av »Vasasönerna» i »Sveriges historia genom tiderna» (1948), till uppläggningsen allt annat än schablonmässig. — I uppsatsen »Byråkratien som historiskt problem» (1949) återger Palme ett föredrag inför Nordiska Historikerkongressen i Lillehammer 1949. Han ger häri en aperçu över den svenska byråkratins öden ifrån uppkomsten fram till 1800-talets omvälvningar och lägger fram ett forskningsprogram, vari han kräver och anger riktlinjer för en sociologiskt orienterad undersökning av de nordiska ländernas ämbetsmannaklasser genom tiderna. — Denna ymniga produktion rymmer även vissa uppsatser, som visar, att Palme

funnit och börjat bearbeta ett nytt stort forskningsfält, sturetidens historia.

Tydligt har Palme begynt sina forskningar rörande sturetiden med själva ridåfallet efter denna. Hans två första hithörande undersökningar är ägnade händelser under år 1520. »Uppsala-fördraget 1520» (1944) är enligt Palmes välmotiverade mening en av det militära läget betingad kompromiss mellan Kristian II och den svenska aristokratien. Vidare undersöker Palme »Stockholms kapitulation 1520» (1945). Han söker metodiskt riktigt följa kapitulationsförhandlingarna på grundval av de få bevarade kvarlevorna och gör ett intelligent men givetvis hypotetiskt rekonstruktionsförsök. Särskilt värdefullt är hans understrykande av de vitt skilda intressen, som olika grupper bland Kristians svenska anhängare hade i de frågor, varom man förhandlade med Stockholms stad och slott. Så följde Palmes stora bok »Riksföreståndarevalet 1512» (1949), den härmed sammanhängande uppsatsen »Riksföreståndaren, rådet och den danska frågan 1504» (1949) och de källmässigt närliggande men sakligt fristående, relativt bagatellartade skrifterna »Roden och Skeppslagen» (1949) och »Råmärken kring Kind» (1950).

»Riksföreståndarevalet 1512» är en förbryllande skrift, ett arbete på gott och ont, ytterst svårt att penetrera. Skriften är av en helt annan typ än doktorsavhandlingen. Endast vissa intressen är gemensamma för de två böckerna; källbedömning, uppläggning, problemställning, värdesättning av tidigare litteratur är i den nya boken helt andra än i förstlingsverket. Palme har här helt accepterat den radikala källkritiska metodiken och vill med dess hjälp tränga på djupet. Boken sönderfaller i två avsnitt. Det första behandlar det politiska skeendet 1505—15 med särskild hänsyn till dess konstitutionella problem, det senare utgör en undersökning av viktiga sidor i Sturetidens statsskick. Boken har påtagliga brister. För att forcera det svårlästa inledningspartiet måste jag läsa detta med all litteratur och alla källor framför mig. Jag konstaterade då, att akribin där inte är god — på sid. 10—12 t. ex. noterade jag tre fall, där Palme meddelar andra uppgifter än sina källor. Detta ger onekligen en känsla av osäkerhet, men då jag inte funnit något fall, där det oriktiga återgivandet av källan spelar någon roll för författarens deduktioner, kan jag inte tillmäta förhållandet någon verklig betydelse. Värre är kompositionens stora brister, vilka är betingade av förf:s önskan att sätta 1512 års riksföreståndareval i framställningens medelpunkt; han vill belysa händelseförloppet med vad man kan deducera fram ur statsskicket och belysa statsskicket med vad man kan deducera fram ur händelseförloppet. Det är en svår uppgift och ställer stora

krav på dispositionen. Palme har icke bemästrat svårigheterna i detta avseende. En bagatell åskådliggör detta rätt tydligt: efter sin texts allra första stycke hänvisar Palme i en not till två olika, utförliga utredningar fram mot bokens slut. Argumenteringen är i arbetets förra del ofta löslig och tillkrånglad, ibland oklar; på andra ställen pressar författaren sina källor intill och utöver bristningsgränsen. Han har inte tillräckligt uppmärksammat alla de alternativa lösningar, som runt om erbjuder sig. Han tvekar ofta, men inte tillräckligt ofta. Hans benägenhet att gå utöver sina föregångare och ständigt ge något nytt — i och för sig lovvärt nog — har förmodligen bidragit till att undanskymma de ledande linjerna i skildringen av det politiska skeendet. Som polemiker är han i detta och sina andra arbeten om sturetiden icke förebildlig. Till Palmes grunduppfattning av epoken återvänder jag nedan. Hans analyser kan jag — som framgår av vad jag ovan skrivit — inte alltid skatta högt. Bäst är de, då han kan utnyttja sina rön angående sturetidens statsskick för att belysa en situation eller ett händelseförlopp — så t. ex. till en viss punkt i analysen av sammansvärjningsbrevet i juni 1512. Vad åter själva riksföreståndarevalet beträffar, måste jag som jag redan ovan sagt, ge klart företräde åt den tolkning därav, som medsökanden, doc. Gunnar Westin gett. Palmes försvar för sin mening i följskriften »Studier i Sturetidens statsrättshistoria» (1952) har inte förmått mig att ändra uppfattning på denna punkt. Däremot lämnar ifrågavärande skrift ett intressant bidrag till kännedomen om förhållandet mellan aristokrati och kyrka på 1490-talet. — Ett mycket mer helgjutet intryck gör den andra statsrättsliga delen av »Riksföreståndarevalet 1512». Det är den första modärna undersökningen av riksföreståndaretidens statsskick, och Palme meddelar nytt stoff, nya lärdomar och nya synpunkter. Riksföreståndarens och rådets inbördes förhållande samt deras befogenheter vid politiska avgöranden samt i fråga om förlänningar av skilda slag och slottsloven undersökes och utredes; Palme framdrager en hittills okänd republikansk rådsed, gällande under yngre sturetid, en sammansvärjningsed, och ser de svenska företeelserna mot kontinental bakgrund. Statsskicket, sådant det skildras av Palme, bär en omisskänlig prägel av konstitutionell aristokrati. Jag måste karaktärisera denna del av hans arbete som en tungt vägande merit.

Från den yngre sturetiden har Palme gått över till att jämväl behandla Sten Sture den äldres regering. Problem därur dryftas redan i »Riksföreståndarevalet 1512» och i uppsatserna »Rådsstadgan om svennetjänst» (1949) och »Sten Sture den äldres avsägelsehot år 1493» (1949). Palmes huvudverk är här biografien »Sten Sture den äldre» (1951); denna är inte försedd med notap-

parat, och då jag alltså inte kan följa författarens argumentering för sina meningar på de enskilda punkterna, får jag nöja mig med att se på verket från mer allmänna synpunkter. Boken är skriven med friskt och frejdigt mod. I krigarens lovliga syfte att döda tar Palme till orda mot den gamla populära bilden av Sten Sture. Alla modärna historiker måste principiellt med sympati följa Palme, då han attackerar den gamla bilden, ty trots att ingen av dem ställt Sten Sture i medelpunkten för en vetenskaplig undersökning är väl alla, och främst de, som arbetat med sturetidens historia, ense om att den populära bilden är en helt utsliten kliché. Om de alla också är beredda att acceptera Palmes nya bild är en annan fråga. Hans bild av Sten Sture d. ä. är mycket mörk; för denne skulle det gällt endast »hans egen politiska makt och hans egen ekonomiska välfärd». Palme avslöjar på grundval av hittills ej nyttjat material mycket graverande inslag i Sten Stures godspolitik, men jag vågar inte ta ställning till författarens tes, att Sten Sture vid tillgodoseendet av sina privatekonomiska intressen överskred även de frikostigt dragna gränser, som senmedeltiden ansåg tillåtna vid transaktioner av detta slag. Det är en förtjänst hos författaren, att han analyserar och begagnar Sten Stures egen propaganda som källa vid personteckningen — alltför ofta underlåtes detta i historiska biografier. När det gäller det politiska skeendet, har Palme mycket bestämda meningar; detta till trots är även andra tolkningar på många håll möjliga. Palmes helhetsbild av riksföreståndaren är säkert vida mer verklighetstrogen än den traditionella, men i sin reaktion mot denna torde Palme ha gjort betydande överdrifter och träffat måltavlan högt i överkant.

I de här genomgångna skrifter rörande sturetiden vill Palme meddela en ny grunduppfattning av sturetidens politiska liv. Han vänder sig mot de forskare, vilka enligt hans mening i fejderna endast ser privatekonomiskt betingade uppgörelser, och menar, att det finns en bestämd konstitutionell linje i tiden. Den konstitutionellt sinnade adelsgrupp, som enligt Erik Lönnroth tillintetgjordes vid Brunkeberg, lever upp igen och når 1493 till seger; efter Sten Stures d. ä.:s död kommer den till makten med Svante Nilsson. Under intryck av den nordiska politiken svänger denne av från det konstitutionella partiets linje, men detta är starkt nog att 1512 genomdriva, att Sten Sture d. y. accepterar dess konstitutionella författningsprogram. Medsökanden docent Gunnar Westin står i sin monografi i sistnämnda fråga på i huvudsak samma linje men betonar skarpt herr Stens fortsatta, oförtrutna kamp mot det aristokratiska programmet, medan Palme låter riksföreståndaren mer helhjärtat acceptera detsamma. Det bristfälliga källmaterialet kan nog för tiden efter 1512 vara förenligt med båda

de två här divergerande uppfattningarna. I fråga om den djupare innebörden av hela herr Stens politik år 1512, varom enighet i huvudsak råder mellan Palme och Westin, har den sistnämndes källgranskning otvivelaktigt stärkt deras gemensamma front. Men redan det av Palme framdragna nya källmaterialet av statsrättslig natur gör, att man inte kan avfärda hans bild som en konstruktion på fri hand; det rymmer förvisso vid sidan av hypotetiska inslag väsentliga verklighetselement. En annan sak är att man inte fördenskull bör avfärda som mindervärdiga de bilder av skedet, som tar sikte på andra, förvisso lika reella faktorer som de konstitutionella.

Från sturetiden återvände Palme till den tid, från vilken han hämtat ämne till sin gradualavhandling. Ett par uppsatser och notiser är vid sidan av boken »Söderköpings riksdag 1595» (1952) frukten av dessa hans forskningar. Sistnämnda skrift gav jag i mitt utlåtande 1952 mycket vackra vitsord, kallade den Palmes oförjämförligt bästa skrift och framhävde bevisföringens skarpsinne, stringens och klara redovisning. Nils Ahnlund har emellertid i en recension av boken gjort en härifrån så helt avvikande värdesättning, att den inte gärna kan förbigås. Enligt honom är Palmes undersökning praktiskt sett förfelad. Det är då för mig nödvändigt att ompröva skriften. Jag erkänner gärna, att Ahnlund kunnat påtala åtskilliga tillspetsade meningar och svaga punkter av ungefär samma slag som jag framhåvt i min granskning av »Riksföreståndarevalet 1512». Men jag finner dessa inte så framträdande som i denna skrift och inte heller så betydelsefulla. Kompositionen gör argumenteringen och framställningen lätta att följa. Avgörande för värdesättningen är emellertid, om man accepterar Palmes nya uppfattning av Söderköpings möte eller ej. Denna går kort ut på att den gängse bilden av mötet, som dock Ahnlund redan tidigare modifierat, går tillbaka till hertig Karls senare propaganda och att Söderköpings mötes beslut inte innebar en stor seger utan snarast ett nederlag för hertigen men en framgång för rådsaristokratien. Frågan hänger intimt samman med tolkningen av termerna »med råds råde» och »med råds råde och samtycke». Jag skulle kunna underkänna Palmes skrift, om jag kunnat acceptera meningen, att de två termerna kunde vara synonyma begrepp. Men då det för mig står utanför varje diskussion, att den ena termen har en helt annan statsrättslig innebörd än den andra, måste jag bland Palmes distinktioner och deduktioner godtaga icke alla — så t. ex. icke alls distinktionen mellan termerna »samtycka» och »samtycke» — men dock tillräckligt många för att anse hans argumentering övertygande. En nyorientering rörande ett vetenskapligt problem, en ny lösning, som sätter

händelser och personer i ett nytt ljus, är någonting som väcker min varma uppskattning. Lyckas en forskare genomföra en radikal omvälvning av en traditionell uppfattning, förlåter jag honom mycket. Palme har enligt min mening gjort en dylik insats, och jag vidhåller därför min höga uppskattning av denna hans skrift.

Ett nytt arbetsområde för Palme är franska revolutionens historia. Hans produktion här omfattar tre skrifter. Uppsatsen »Intendenternas ombud. Till frågan om den moderna tjänstemannatypens uppkomst i Frankrike» (1953), som bygger dels på litteraturen i ämnet, dels på en egen socialhistorisk undersökning, behandlar en tjänstemannagrupp, som under *l'ancien régime* spelade en framträdande roll i lokalförvaltningen och som Palme betraktar som roten eller förebilden till revolutionens ämbetsmannaklass. Av större omfattning är monografien »Revolution och reaktion» (manus), som utgör en omarbetad och utvidgad redaktion av en vid förra professorskonkurrensen inlämnad skrift med annan titel. Sistnämnda gjorde 1952 inte något starkt intryck på mig — jag kan naturligtvis inte ur minnet rekonstruera den och se hur pass omfattande förändringar, som vidtagits. Men mot den nya versionen reagerar jag övervägande positivt. Här följer jag med spännt intresse författarens framställning av publicisten J. Fievéés bana alltifrån det att han under revolutionens första år framträdde som antiklerikal dramatiker och revolutionär pamfletist. Terrorn tvingade honom till tystnad, men under direktoriet står han i främsta ledet av den konservativa oppositionen. Han apostroferar tidigt Bonaparte och är efter Brumaire verksam som dennes officiöse talesman i pressen. Palme visar, att för denna utveckling erfarenheterna från terrorn är avgörande, och gör klart, att Fievéés bana är typisk för åtskilliga ursprungliga revolutionsmän. Jag noterade redan 1952 Palmes goda skildring av den konservativa pressens agitation mellan Thermidor och Fructidor och denna agitations betydelse. Här vill jag tillägga, att i den nya redaktionen det vetenskapliga värdet av Palmes undersökning av förhistorien till Véndemiaire klart framträder. Kapitlet om Fievéés verksamhet 1799—1800 ger goda kunskaper och nya rön om det begynnande konsulatets pressförhållanden, opinionsbildning och politiska intrigs spel. För Palme är emellertid intet av detta det viktigaste. Det är i stället ett problem, som han ställer i inledningen och som gäller de revolutionära idéernas betydelse för det napoleonska enväldets första stabilisering. Förvisso har Palmes utredningar intresse, då det gäller att ta ställning till detta stora och svåra problem, men att de ensamma lämnar tillräckligt material för att lösa problemet kan jag inte förstå. De är nog så intressanta ändå. De anmärkningar som jag i främsta rummet vill rikta

mot dem är, att jag skulle ha önskat, att förf. starkare framhävt Fievées alltifrån början rätt moderata inställning samt att han nyttjat mer nyanserade och realistiska beteckningar på de politiska åsiktsriktningarna än »revolutionär» och »reaktionär». Termen »reaktionär republikan» verkar på mig i detta sammanhang egendomlig. — Med föregående skrift sammanhänger nära »Två redaktörer i *Journal des Débats*» (manus). Palme skildrar kort och utan vetenskaplig dokumentering de olika faserna i Napoleons presspolitik fram till år 1811, den fria franska pressens dödsår. Framställningen vilar på omfattande primärundersökningar; Palme konstaterar, att Napoleon från en relativt liberal presspolitik skärper kraven på hörsamhet hos pressen 1805 och 1807, samt demonstrerar detta bl. a. med växlingarna på redaktörsposten i *Journal des Débats*. Den summariska form, vari undersökningen redovisas, gör det vanskligt att bedöma dess specimineringsvärde. Att Palmes samlade produktion inom franska revolutionens historia är ett viktigt specimen är däremot otvivelaktigt. Den vittnar om Palmes enorma arbetsförmåga och om hans lätthet att tränga in även på sådana arbetsfält, som är ovanliga och svårtillgängliga för svenska historiker.

Bland Palmes allra senaste skrifter märkes en uppsats behandlande ett viktigt ämne ur det andra världskrigets historia »*Ekonomi och politik i västmaktspolitiken 1941—1945*» (1952). Den innehåller en välgjord källkritisk undersökning av Atlantpaktens tillkomsthistoria, som ger nog så intressanta diplomatiska resultat och som övertygat mig. Palme vill därutöver fixera den betydelse ekonomiska motiv och ekonomiska åskådningar haft för västmakternas statsmän vid vissa viktiga avgöranden och gör onekligen en rad träffande och intressanta iakttagelser. Skriften är liksom monografien om Fievée typisk för Palmes strävan att inte nöja sig med att fixera ett historiskt händelseförlopp utan i stället därutöver söka ge det en djupare tolkning från en mer allmän synpunkt.

Palmes övriga skrifter från senare åren är ägnade Sveriges 1700-tals historia. De kan inte i betydelse och värde mäta sig med de senast här granskade skrifterna men framhäver ytterligare — om det skulle behövas — vidden av Palmes historiska intressen och hans nästan omätliga produktivitet. Mot uppsatsen »*Gustav III och Marmontel*» (manus), vari J. G. Oxenstiernas verksamhet som tendentiös urkundsgivare demonstreras, har jag intet att invända men väl mot Palmes »*Studier i 1700-talets partihistoria*» (manus), främst den första uppsatsen om befolkningsutvecklingen som bakgrund till partiomvälvningen 1738. Intressant är visserligen att få veta att genomsnittsåldern för *capita* på riddarhuset

1738 var 2—2,5 år lägre än 1735 — det ligger stort arbete bakom de siffrorna. Men Palmes uppgifter om vilka årsklasser, som var manstarkast i de två riksdagarna, kunde utelämnats. Att han tar med dem visar, att han tillmäter dem något värde, vilket de dock ej har. Jag skulle däremot gärna ha sett återgivna hela de två »befolkningspyramider», varom Palme talar. Vid tolkningen av dem måste man dock arbeta med helt andra klassbredder än ett år. Sammanställningen av välvningen 1738 och befolkningsutvecklingen, dödlighetens förmenta stegring 1736, finner jag bizarr. Trots att Palme i sina konklusioner är mycket försiktig, kan jag inte tillerkänna hans resonemang värde. Detta redan av den grund, att det statistiska material, som Heckscher samlat över dödligheten i Sverige 1721—50 och som låter dödlighetskurvan springa i höjden 1736, vilar på en helt annan och vida bräckligare grund fram t. o. m. 1735 än fr. o. m. 1736; språnget 1736 beror uppenbarligen på att materialet före detta år är ofullständigt och ger för låga dödlighetssiffror. Mot de två andra undersökningarna är jag mindre kritisk. De rymmer båda starkt hypotetiska inslag, särskilt undersökningen om Höpken och Lewenhaupt, och Palme betonar i allmänhet själv detta. I undersökningen om striden om Adolf Fredriks konungaförsäkran finner jag granskningen av händelserna vid Fredriks I:s död stå i överensstämmelse med källkritiskt riktiga regler, dess resultat torde stå sig. Om detsamma även gäller granskningen av händelserna vid riksdagens begynnelse 1751, som utmynnar i en ny bild av rådets ställning, vågar jag inte yttra mig — framställningen är här mycket koncentrerad.

Härmed har jag genomgått Palmes produktion, dock utan att ha nämnt ett par genkundspublicationer samt hans många större och mindre populära skrifter. Att den är mycket stor och mångsidig behöver knappt sägas. Man kan i densamma iaktta en intressant förskjutning och utveckling. Han börjar som diplomat-historiker av icke ovanlig typ, om än hans intresse för källorna som sådana och hans strävan att genom ständiga problemställningar tränga fram till verkligheten bakom akterna pekar fram mot en nyorientering. Han fattar sympati för den strängt källkritiska metodiken och för strävanden att med dennas hjälp övervinna de traditionellt betingade historiebilderna. Fullt genomförd är nyorienteringen i »Riksföreståndarevalet 1512». Men Palme har i arbetets förra del ännu icke haft blicken öppen för den försiktighet, varmed en källkritiker måste arbeta, och för de systematiska och minutiöst noggranna detaljanalyser, som krävs för en undersökning efter de nya linjerna. Han har i bokens andra del vunnit betydelsefulla resultat på det konstitutionella området, och med utgångspunkt från dessa har han för snabbt velat göra

en nyorientering också rörande det politiska skeendet. En viss lust att chockera och en tillspetsad polemisk iver medverkar till, att han i detta utvecklingsskede träffar sina mål i överkant. I sina senare mer omfattande skrifter rörande Söderköpings riksdag, franska revolutionen och frihetstiden har Palme på ett helt annat sätt beaktat de krav, som en källkritiker måste ställa och som jag ovan antytt. Dessa skrifter är — ehuru inte tadelfria — på ett helt annat sätt fullödiga.

Palme är en mycket originell forskare, särskilt i ämnesval och målsättning. Hans produktionskraft är otrolig, han har arbetat på vitt skilda fält och hans intressen gäller skilda tider och frågor av mycket olikartad beskaffenhet. Men statsrättsliga spörsmål, politiska doktriner och opinionsbildningens problem ligger honom särskilt varmt om hjärtat. Klarhet i deduktioner och framställning är inte hans styrka, men han har andra goda forskaregenskaper. Han vill alltid tränga så djupt som möjligt, ställa sina mål så högt som möjligt och ge så mycket nytt som möjligt. Det är detta som gör, att Palme kunnat vinna så betydande resultat. Men jag måste fråga mig, om det inte också ligger en risk att så göra. Man kan hamna så djupt eller så högt, att man — kanske utan att märka det — når områden, som vi historiker helt enkelt inte har resurser att bearbeta. Jag har det intrycket, att Palme inte alltid undgår dessa farozoner och att han gärna tager risken. Men det finns skrifter av honom — såsom boken om Söderköpings riksdag — vari han demonstrerar också begränsningens konst.

Otvivelaktigt har Palme en mycket god kompetens till den sökta professuren.

VI.

Docent *Sven A. Nilsson*, Lund (f. 1914), sökte redan den professur vid Uppsala Universitet, som tillsattes 1952, och blev då av enhälliga instanser förklarad kompetent till ämbetet samt av Konsistorium uppförd å andra förslagsrummet. Som sakkunnig avgav jag då ett utförligt yttrande om Nilssons produktion, sådan den då förelåg. Detta yttrande ligger till grund för min framställning här och jag återger därav långa partier oförändrade eller formellt justerade. De sakliga ändringar jag gör sammanhänger dels med Nilssons senare produktion, som rymmer ett arbete rörande samma ämneskrets som hans äldre skrifter, dels med uttalanden, som gjorts efter det att mitt tidigare utlåtande nedskrivits.

Nilsson debuterade vid unga år, blott 22 år gammal, med en större uppsats om ett centralt historiskt problem, »1634 års regeringsform» (1937), vari han framlade viktiga nya synpunkter

Skriften väckte stort uppseende och framkallade motinlägg av Nils Ahnlund både omedelbart och för kort tid sedan. Nilsson svarade på de tidigaste inläggen med en skrift »Axel Oxenstierna och regeringsformen 1634» (1937), preciserade och modifierade på vissa punkter sina meningar men kvarstod i det väsentliga vid dem. Efter att ånyo granskat akterna och inläggen vill jag anföra följande. Den grunduppfattning, som Nilsson framlagt i sin första uppsats, är väl motiverad, och den står efter de retuscheringar, som han företagit i följskriften, i fullaste överensstämmelse med källkritiskt giltiga regler. Regeringsformen, vars aristokratiska struktur inom statsvetenskapen särskilt starkt framhävts av Carl Arvid Hessler, är en kvarleva, Oxenstiernas uppgift att Gustav Adolf *in realibus* gillat den ett vittnesmål, som — det må vara avgivet i god tro eller ej — var en akt av klart politisk innebörd och verksamt i en för vittnet fördelaktig riktning. Regeringsformen eller rättare sagt det något avvikande förslag, som Oxenstierna författat och som han 1632 sände rådet, kan inte ha accepterats av kungen — som förmyndarstadga eller evig regeringsform — därom är jag efter Nilssons undersökning helt övertygad. De senaste inläggen i diskussionen ger mycket nytt om regeringsformens förhistoria; denna synes vara en av Axel Oxenstierna noga genomarbetad plan till ordnandet av riksstyrelsen under kungens frånvaro i kriget. Men inte ens som sådan har Gustav Adolf gillat densamma, han har ju enligt Oxenstierna krävt både borttagande och tilläggande av »någre ceremonialer» i projektet. Kungen har tydligen förbehållit sig fullt fria händer och krävt en omarbetning. Som evig stadga har 1634 års regeringsform ingenting med Gustav II Adolf och hans politiska system att skaffa. Även eljest rymmer Nilssons skildring av kanslerns maktkamp intressanta synpunkter och resultat. Redan i sitt debutarbete visar Nilsson betydande vetenskaplig begåvning, idérikedom och kritiskt sinne. Men det präglas inte av den grundlighet i genomgången av källmaterialet och den förmåga att fullständigt och djupt penetrera ett problem i hela dess omfattning, som är så utmärkande för Nilssons produktion under mognare år.

Nästa skrift av Nilsson är till formen en recension av Artur Attmans avhandling »Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik» (1945). Reellt väger den tyngre än mängen diger avhandling. Nilsson lägger nämligen däri fram en lösning av ett problem, som livligt sysselsatt den modärna nordiska handelshistoriska forskningen och som för 1500-talet är av grundläggande betydelse. Problemet gäller balansen i östersjöhandeln och i den ryska handeln. A. E. Christensen har konstaterat, att värdet av de varor, som passerat Öresund västerut, vida översteg värdet av de österut

gående; han kunde endast ge alternativa förklaringar härtill. Eli Heckscher visade, att frågan om handelsbalansen ej kunde besvaras med källor, som gäller varutransporterna genom Öresund, utan endast med källor, gällande varubytet i östersjöhamnarna. Nu fann Attman, att även i de baltiska hamnarna exportöverskottet från öster var högst betydande; han menade att samma var fallet i Archangelsk och längs de ryska landgränserna mot Västeuropa. Exportöverskottet betalades med mynt och ädelmetall, som från väster fördes till Ryssland, där de till stor del thesaureades. Ur ekonomisk synpunkt ansågs denna lösning inte helt tillfredställande. En annan svårighet låg däri, att Attman för några år påträffade längder, som jämväl angav kvantiteten av till Narva från väster importerade mynt och ädelmetall, men dessa täckte inte exportöverskottet från orten. Med anledning av de två nämnda svårigheterna sökte Nilsson utbygga Attmans lösning. Först och främst gjorde han sannolikt att på en viktig punkt för handeln mellan Väst- och Östeuropa, nämligen på Leipzigmässorna, var handelsbalansen för Östeuropas och Rysslands del negativ — här strömmade ädelmetallen inte till utan från Ryssland. Vidare visade Nilsson, att växlar, betalbara i Västeuropa, nyttjades vid varubytet i Baltikum, där de användes för att vid sidan av mynt och ädelmetall likvidera exportöverskottet från öster. Men förekomsten av dylika växlar som likvida medel i Baltikum helt enkelt förutsätter, att handelsbalansen på Leipzigmässorna varit passiv för Östeuropa. Bägge de svårigheter, som kvarstod efter Attmans undersökning, blev på detta sätt undanröjda av Nilsson. Professorerna E. Heckscher och A. Montgomery har som sakkunniga vid tillsättandet av professuren i ekonomisk historia vid Stockholms Högskola 1949 båda uttalat sitt gillande av Nilssons meningar. För egen del finner jag hans undersökning både elegant och vetenskapligt betydelsefull.

Nilssons doktorsavhandling, »Krona och frälse i Sverige 1523—1594» (1947) är i och för sig en undersökning av grundläggande betydelse men är egentligen en inledande del till en framställning av den svenska adelns ställning under 1600-talets första del. Verket har en grundläggande betydelse för förståelsen av Sveriges inre historia under tiden 1550—1600; det ger därjämte bakgrunden för 1600-talets inre utveckling. Efter Hans Forssells berömda banbrytande verk är Nilssons avhandling det avgjort viktigaste historiska arbetet på grundval av svenskt kameralt material. Sam Clasons bekanta skrift om reduktionens förhistoria, som jag i mitt yttrande år 1952 uppförde som jämbördigt med Nilssons, kan jag efter att ha tagit del av dennes senaste skrift på området (se nedan), icke längre betrakta som sådant. Nilsson

granskar en rad av 1500-talets grundproblem. Bokens första del ägnas den adliga rusttjänsten. Denna och den därmed sammanhängande frågan om säterifriheten har allt sedan Forssell syssel-satt forskningen. De problem, som den stått inför, har genom Nilssons undersökning fått en elegant och så vitt jag förstår definitiv lösning — låt vara att den kunde ha blivit ännu elegantare, om Nilsson beaktat vissa av Jerker Rosén i en recension av boken meddelade iakttagelser och om han mer reservationslöst accepterat en av mig framlagd förklaring till säterifriheten såsom en i tingens ordning inneboende, naturlig företeelse. Partierna om förvaltningens omdaning — förläningsväsendets förvandling från ett förvaltningssystem till ett rent avlöningssystem, särskilt under Johan III:s tid — samt om godspolitiken utgör verkets mest centrala delar. Vi möter en djupplöjande, på ett enormt och svårarbetat material vilande framställning av hur det för medeltidens Sverige specifika samhället och dess former upplöses och huru i stället under inflytande utifrån, bl. a. från Estland, grunden lägges till ett nytt samhällsskick, som är fullt utbildat under 1600-talets mitt, och hur för detta nya former skapas. Mer än det gammal-svenska samhället liknar det av Nilsson skildrade nya svenska samhället i vissa avseenden och framför allt till formerna det medeltida samhället på kontinenten, och man kan med Nilsson verkligen tala om en feodaliseringsprocess i Sverige under 1500-talets senare del. I någon mån har kanske Clason snuddat vid en liknande tankegång, men han har inte alls kunnat teckna och förklara den av Nilsson skarpt och koncist åskådliggjorda omdaningsprocessen. Denna feodalisering var förutsättningen för 1600-talets adelsvälde, men den innebar ej någon förskjutning i makt-balansen till adelns förmån. Nilsson iaktar från period till period förskjutningarna i balansen mellan krona och adel. I allmänhet är kronan på offensiven, adeln på defensiven. Detta gäller även Johan III:s regering — ett viktigt och med hänsyn till den traditionella uppfattningen om denne konung överraskande resultat. Av stor vikt är också att Nilsson ger en på ett helt annat sätt än tidigare säker och preciserad bild av frälsejordens omfattning vid skilda tidpunkter under 1500-talet. Som arbetsprestation är avhandlingen betydande. Framställningen präglas av klarhet och logisk skärpa. Dess författare behärskar både den historiska analysens och den historiska syntesens konst. Arbetet är en ovanligt tungt vägande vetenskaplig insats.

Med Nilssons doktorsavhandling sammanhänger nära hans monografi »Kampen om de adliga privilegierna 1568—1594» (1952). Denna är ett självständigt verk med helt nya problemställningar men måste också sägas vara på en gång en syntes av

och ett komplement till den tidigare skriften. Hur som helst framhäver den med stor styrka betydelsen av de resultat, som förf. vunnit i »Krona och frälse», även dess detaljresultat; medan sistnämnda skrift främst tar sikte på förvaltningens och äganderättsformernas omdaning, vill Nilsson i sin nya skrift teckna bilden av utvecklingens reala betydelse för adelns ställning samt sätta privilegie- och förvaltningspolitiken m. m. i relation till det politiska spelet. Förf. lägger här med övertygande bevisföring fram sin förut antydda uppfattning, att adeln under 1500-talets senare del i stort sett är på defensiven. Privilegierna 1569 är visserligen formellt gynnsamma för adeln, om man jämför det genom dem etablerade läget med förhållandena omedelbart förut. Det adliga privilegieprogrammet är dock ganska moderat och åsyftar endast att återställa läget, sådant det var före de närmast föregående, av adelsfientlig politik präglade årtiondena. Johan III tillmötesgår adeln endast i vissa punkter, och då i främsta rummet högadeln, som han tack vare grevskap och friherrskap — delvis bildade av grevarnas och friherrarnas tidigare förlänningar — lyckas skilja från det övriga frälset. Vad adeln här vinner får den under Johans regering rikligt återgälda genom ständiga och tunga extra skatter, som kronan pålägger dess landbor. Särskilt intressanta är Nilssons utredningar om hur Johan genom privilegieräfst och förläningsindragningar eller hot därom förmår leda adeln efter sin vilja. Mot slutet av Johans regering har den mot adeln riktade kursen så skärpts, att de gamla territoriella förlänningarna praktiskt sett upphört att existera. Vidare söker förf. visa den roll, som privilegierna och deras tillämpning samt godspolitiken spelat i maktkampen mellan konung, hertig och råd. Denna har föga eller inte alls beaktats i forskningen, och Nilsson blottar hittills okända sammanhang, som nu ter sig som ofrånkomliga och betydelsefulla element i kampen. Undersökningen kräver på vissa punkter text- och källkritiska undersökningar, som Nilsson genomfört med nödig skärpa. Efter att ha tagit del av dem är jag t. ex. övertygad om, att Hogenskild Bielke mer än Erik Sparre är mannen bakom Postulata nobilum. Rörande 1590 års privilegieförbättring gör Nilsson en utförlig och skarpsinnig utredning, klargör dess innebörd och visar, att den tillämpats av Johan III men inte av hertig Karl i hans hertigdöme. Privilegieförbättringen är att betrakta som en konungens kupp på egen hand, riktad mot rådet. Till sist behandlar Nilsson adelns stort anlagda men misslyckade försök att avtvinga Sigismund en verklig privilegieförbättring. Dess program bottnar i överdrivna föreställningar om adelns stora friheter under medeltiden och har klart reaktionär syftning. Det tar inte hänsyn till den genomgripande omdaning, som samhället och

ståndet självt undergått sedan medeltiden, och framstöten misslyckas. Nästa gång ett gynnsamt tillfälle erbjuder sig vid Gustav Adolfs trontillträde går adeln en annan väg, accepterar förändringarna, anpassar sitt program efter dessa och kan så uppnå 1612 års privilegier.

»Striden om rëntorna och länen 1592—1598» (manus) heter en av Nilsson författad längre uppsats, som representerar ett nytt led i hans forskningsprogram. Nilsson visar här, att den utveckling, som vid Johan III:s död nästan nått sitt slut, nämligen de större territoriella förläningarnas försvinnande, avbrytes efter 1592. En kraftig reaktion gör sig gällande i egentliga Sverige, där dessa förläningar i motsats till i Finland åter kraftigt ökar. Nilsson visar, att detta beror på, att hertig Karl och Sigismund tillämpar helt olika principer i förläningpolitiken. Den förre griper i Sverige tillbaka på äldre praxis för att till sig knyta högaristokratien och för att genom de stora adliga läntagarna få kontroll över Sigismunds ståthållare. I Finland fullföljer Sigismund genom Fleming linjerna från Johan III:s tid. Karls hänsynslösa undanträngande av Sigismund från position till position framträder i skarpare belysning än i någon tidigare framställning. I fråga om Söderköpings riksdag framlägger Nilsson en uppfattning, som ligger nära den, som medsökanden Palme framlagt i sin monografi över mötet. Uppsatsen är av Nilsson tänkt som ett första kapitel i en avhandling om »Konungamakt och aristokrati 1592—1611». Denna är ofullbordad, då Nilsson inte ägnat någon skrift åt den politiska kampen mellan konung och adel under åren 1598—1611. Detta är numer den enda egentliga luckan i det imporerande forskningsprogram, som han inledde med sin doktorsavhandling. Ytterligare tvenne skrifter betecknar dess vidare fullföljande.

Uppsatsen »Reaktionen mot systemskiftet 1611» (1951) tar upp skildringen av den politiska kampen mellan kung och adel samt gods- och förläningspolitikens nyttjande i denna vid den tidpunkt, där Nilsson tänker avsluta den nyss nämnda oavslutade monografien. I anslutning till Hessler understryker Nilsson det aristokratiska genombrottet 1611, befast genom Gustav Adolfs kungaförsäkran och adelsprivilegierna 1612. Emellertid finner Nilsson, att konungen redan i början av sin regering slagit in på en ny linje och bl. a. riktat sig mot adelns försummelser i rusttjänsten och dess överskridande av sina privilegier. Han har bland de lägre stånden propagerat mot adeln och utnyttjat det bland dem förhandenvarande missnöjet. Vid 1612 års riksdag lyckades han avpressa adeln stora medgivanden, men vissa ännu mer vittgående antiaristokratiska projekt skrinlades. Kungens främste

medhjälpare vid fullföljandet av denna politik är, som författaren evident visar, Johan Skytte. Sensationell är Nilssons skildring av Gustav Adolfs förläningsindragningar, inledda med anledning av de ofrälse ståndens hållning vid riksdagen 1612. Genom den minskades adelns förlänta hemman från nära 17.000 till c:a 6.500. Med all rätt säger Nilsson, att det är diskutabelt, om godsdonationerna till adeln uppvägde denna minskning. Det är inte för mycket sagt, att vi här får en helt ny syn på Gustav II Adolfs gods- och adelspolitik.

Den andra skrift av Nilsson, som jag ovan syftade på, heter »Godsavsöndringarna till adeln under 1600-talet» (manus); den rubriceras i underrubriken som »källkritiska studier». I verkligheten ger den dock ytterst intressanta realhistoriska resultat. Men undertiteln är icke desto mindre befogad, eftersom Nilsson för första gången underkastar det av den tidigare forskningen brukade materialet en ingående källkritisk analys. Förf. visar, att både rikshuvudböckerna och det s. k. generalextraktet över donationer, Clasons två huvudkällor för skildringen av reduktionens förhistoria, alls icke kan utnyttjas på det enkla, summariska sätt, som skett. Han påvisar många felkällor i det nämnda materialet; särskilt står det klart att man icke kan tro de beräkningar, som gjorts rörande abalienationernas fördelning på olika tidsavsnitt. Dessa måste, framhåller Nilsson, vara större under 1600-talets första årtionden än man tidigare menat. Även 1652 års förslag och extrakt, på vilka Heckscher grundar sin framställning, kan inte nyttjas på sätt som skett, bl. a. beroende på en förändring i den kamerala redovisningen av de till adeln överlåtna gårdarna, som gradvis genomfördes under åren 1604—1632. Slutligen redovisar Nilsson ett extrakt över rikets mantal 1655, som är närbesläktat med de av Heckscher nyttjade källorna och som tidigare inte beaktats i forskningen; Nilsson underkastar denna källa samma noggranna och skarpsinniga granskning som de tidigare kända, men hans granskning mynnar här ut i en positiv värdesättning, åtminstone för det egentliga Sveriges del. Och så meddelar han för första gången siffror, som med ett undantag (säterierna) tämligen exakt visar den svenska jordens fördelning på olika jordnaturer vid den tidpunkt, då adelns gods innehav stod på sitt absoluta maximum. Adeln ägde i Sverige ett par tusen gårdar mer än man trott. Störst intresse väcker dock här de med stort skarpsinne utförda beräkningarna av säteriernas och de därmed likställda frälsegårdarnas antal. Det utomordentliga frälset — den jord, för vilken adeln åtnjöt full skatteimmunitet — har enligt extraktet varit halvannan gång så omfattande, som man tidigare menat. Och dock ger extraktet — visar Nilsson — endast minimi-

siffror, enär i vissa områden säterierna delvis uppförts under annan jordnatur. I verkligheten har säterijorden haft större omfattning än vad extraktet anger, i Skaraborgs län dubbelt så stor.

Jag har här gått igenom de arbeten, vari Nilsson redovisar sina forskningar om adelns politiska och ekonomiska förhållanden under ett och ett halvt sekel. Det är en imponerande serie skrifter, som väsentligt har utvidgat vår kunskap om Sveriges inre historia under ett skede, utmärkt av samfundets genomgripande omdaning. Nilsson visar gång på gång, hur tidigare uppfattningar om innebörden av de historiska processerna, som han skildrar, måste grundligt revideras, och han sätter händelseförloppen i ny, delvis oväntad belysning. En så betydande forskningsinsats på ett bestämt centralt arbetsområde har ingen av de övriga sökandena gjort.

Nilsson har emellertid producerat sig jämväl på två andra områden. Han har ägnat en intressant undersökning åt »Förenta Staternas inträde i andra världskriget» (manus). Han refererar problemläget och den diskussion, som på amerikansk botten förts i frågan mellan de isolationistiska historikerna med Charles A. Beard i spetsen och Rooseveltanhängarna, i främsta rummet Herbert Feis. Nilsson accepterar intetdera lägreets uppfattning om krigsutbrottet 1941 utan gör gällande, att Roosevelt medvetet siktat på krig med Tyskland, medan kriget med Japan var en följd av att denna makt avvisade ett amerikanskt förslag att bli neutralt i händelse av en brytning mellan USA och Tyskland. Överhuvud betonar Nilsson mer än annars skett den roll, som denna fråga spelat i de diplomatiska förhandlingarna mellan USA och Japan under tiden före Pearl Harbour. Nilsson framlägger mycket goda skäl för sin mening, och jag anser hans uppsats vara en mönster-gill diplomathistorisk undersökning.

Uppsatsen »Rasjids krönika» (korr.) är ägnad en berättande turkisk källa, som främst har intresse på grund av sin skildring av Karl XII:s förbindelser med Turkiet och hans vistelse där. Skriften är rent källkritisk. Viktigast är redogörelsen för hur Rasjid utnyttjat det brevmaterial, som stått till hans förfogande; denna utmynnar i en negativ värdesättning av Rasjids krönika som historisk källa. I en närliggande skrift »Karl XII och Turkiet» (manus), framförd till slaget vid Poltava, drar Nilsson realhistoriska slutsatser av sin källgranskning; han samlar ett överraskande rikt antal källor till belysning av detta hittills i dunkel liggande ämne. Nilsson visar, att det är på turkiskt — ej som man trott på polskt — initiativ, som förhandlingar 1707 inleddes mellan Karl, Stanislaus och Turkiet. Från svensk sida ville man främst söka skaffa Stanislaus turkisk-tatariskt bistånd. Efter de begyn-

nande motgångarna under ryska fälttåget blev kung Karls intresse för turkiskt ingripande i kriget större; Nilsson skildrar ingående det diplomatiska spelet i Turkiet under våren 1709, där de svensk-polska och ryska intressena korsade varandra. Förf. visar också, hur de olika momenten i detta spel påverkade de militära operationerna på krigsskådeplatsen vid Poltava och hur svenskarna propagandistiskt och taktiskt utnyttjade sina turkisk-tatariska förbindelser. Skriften är Nilssons omfångsrikaste arbete utanför hans stora specialområde, och den visar, att hans forskningar där har samma goda egenskaper, samma höga kvalitet som inom detsamma.

Det område, vari Nilsson i främsta rummet koncentrerat sina forskningar, är ett mycket svårarbetat fält. Jag har redan framhållit, att hans mångåriga arbete där gett riklig och utomordentligt god frukt. Han har gjort det möjligt för oss att se nya huvudlinjer i 1500- och 1600-talens inre historia och klargjort en mängd problem. I sin sista skrift på området har han för första gången med tämligen exakta siffror kunnat redovisa adelns gods-innehav vid tiden för reduktionens begynnelse samt den adliga säteribildningens verkliga omfattning. Även utanför sitt specialområde har han gjort eleganta insatser. Detta visar han redan i sina debutarbeten rörande 1634-års regeringsform och 1500-talets handelshistoria men ännu mer i sin allra senaste produktion. Till de stora förtjänster, som han har som vetenskapsman, kan numer även läggas mångsidighet. Hans skrifter är genomgående av utomordentligt hög kvalitet, de kännetecknas av skarpsinnig och klar problemställning, skarpsinnig och klar problemlösning. De tar nästan alla sikte på frågor av mycket central betydelse.

Nilsson har otvivelaktigt en utmärkt kompetens till den sökta professuren.

VII.

Docent *Sten Carlsson*, Lund (f. 1917), är den till levnadsåren yngste av sökandena men har redan två gånger av enhälliga instanser förklarats kompetent till professurer i historia, ena gången vid Stockholms Högskola, andra gången vid Uppsala Universitet. Vid båda tillfällena fungerade jag som sakkunnig, och jag återger här oförändrade vissa avsnitt ur mina tidigare utlåtanden. Andra avsnitt har jag — bl. a. på grund av kritik, som Carlsson riktat mot dem, och av dispositionsskäl — ansett mig böra ömarbeta.

Carlsson debuterade med en del smärre uppsatser rörande händelser 1807—09. En behandlar ett handskriftsfynd, »Journalen över Gustaf IV Adolfs fängelsetid» (1943). En annan gäller »Gardesregementernas degradering 1808» (1943). I denna menar Carls-

son, att Gustav IV Adolfs beslut om degraderingen var »ett ödesdigert politiskt missgrepp» och ej heller »rättvist» men dock psykologiskt förklarligt och »i varje fall inte så himmelskriande orättvist, som det tidigare har framställts». Den text- och källkritiska granskningen av »Hans Gabriel Wachtmeisters dagbok 1807—09» (1943) meddelar väsentliga och säkra nyheter om det sätt, varpå denna förut så högt skattade källskrift tillkommit, reducerar i vissa avseenden dess källvärde och framhäver starkt dess mot kungen ohöjlt fientliga tendens. Dessa Carlssons uppsatser var frukten av djupgående forskningar om Gustav IV Adolf, i själva verket förarbeten till hans gradualavhandling, och tycktes närmast indicera, att denna skulle kraftigt framhäva de av uppskattning för Gustav IV Adolf kännetecknande synpunkter, som alltsedan S. Clason i allmänhet präglad den vetenskapliga diskussionen om händelserna 1808—09; de ovan återgivna citaten ur en av dem visar detta.

Carlssons gradualavhandling »Gustaf IV Adolfs fall» (1944) gick emellertid i en helt annan riktning. Han accepterar givetvis den odiskutabelt riktiga, allmänt erkända omvärdering av källorna, som Clason genomfört, och han fullföljer dennes källkritiska granskning genom en systematisk genomgång av samtliga berättande källor till 1808—09 års historia — en granskning som ger många intressanta resultat i och för sig och är av betydelse för Carlssons skildring av händelseförloppet. Men från Clasons huvudtes, att Gustav IV Adolfs ställningstagande i den europeiska konflikten skulle haft handelspolitiska motiv, tar Carlsson bestämt avstånd. Källorna visar i stället, att kungen letts av helt andra motiv, främst av en djup motvilja mot Napoleon Bonaparte och revolutionens Frankrike, vilken i sin tur var grundad i kungens legitimistisk-religiösa åskådning och jämviktspolitiska ideal. Jag vill om avhandlingen ytterligare anföra följande: Carlsson menar, att Gustav Adolfs motvilja mot Napoleon hindrade honom att just i de väsentliga och avgörande frågorna avvika från sin av medarbetarna starkt kritiserade och ytterst farliga politik; men innanför den ram, som denna motvilja obevekligt fastställde, visade kungen anpassningsförmåga och lyssnade — i motsats till vad man trott — villigt till sina rådgivares ord. Framställningen är uppdelad på två huvudavdelningar. I den första följer Carlsson den finanspolitiska och den utrikespolitiska utvecklingen och ser dem i deras inbördes sammanhang, vilket dittills inte skett; i den andra delen lämnar han en ingående, fortlöpande framställning av revolutionshistorien. Han urskiljer två oppositionskretsar, de högre ämbetsmännen och officerskåren. När Adlercreutz ingrep den 13 mars, gjorde han det enligt Carlsson som representant för

den förstnämnda oppositionskretsen. Carlssons utredningar präglas av måttfullt och gott omdöme, de är i allmänhet övertygande. Dock kan jag inte gå med på att Adlersparres revolutionsplaner mognade först så sent som författaren menar. Avhandlingen är mycket välskriven; vissa partier läser man med verklig spänning.

Det föreligger av Carlsson ytterligare två monografiska framställningar av Gustav IV Adolfs historia. Den första är en kort efter doktorsavhandlingen publicerad mer populär, sammanfattande biografi, »Gustaf IV Adolf» (1946). Det är givet, att Carlssons framställning av Gustav Adolfs regering i främsta rummet bygger på hans doktorsavhandling och övrig litteratur i ämnet. Men han har god kontakt med källmaterialet och har även ur otryckta källor kompletterat bilden. När det gäller barndoms- och omyndighetstiden, som Carlsson gett en fin och förståelsefull skildring, har han fått nyttja en icke publicerad vetenskaplig undersökning av annan författare. Störst intresse knyter sig till de kapitel, som behandlar den avsatte konungens öden. Här om föreligger ett av en annan forskare från vitt skilda håll hopbragt, rikhaltigt material, som jämte en av insamlaren författad framställning förvaras i Riksarkivet. Detta material har Carlsson haft tillfälle att utnyttja, och han har på grundval av detta och andra källor gett en första uttömmande framställning av Gustav Adolfs liv efter 1809. Det är en tragisk historia, historien om ett fortskridande, långtgående förfall. Den våldsamma omkastningen 1809 sprängde enligt Carlsson de band, som tidigare hållit tillbaka de psykopatiska anlagen, och besynnerligheterna framträdde allt tydligare. I och för sig är den snart icke tillräknelige mannens bizarra projekt, ideliga resor samt stora och små tvister med furstar och statsmän, gatpojkar och glädjeflickor utan större historiskt intresse. Men de kastar ljus över den mans psyke, som ledde Sverige under 1800-talets svåraste kris. Carlssons bild av konungen och hans utveckling är måttfull och synes psykologiskt väl motiverad. Detta arbete har vikt och värde såväl genom Carlssons väl genomförda teckning av Gustav IV Adolfs person som genom de nya rön, vilka här framlägges utöver de i doktorsavhandlingen redovisade. — Carlssons andra skrift om Gustav-Adolfs-tiden är »Den svenska utrikespolitikens historia 1792—1810» (korr.), ingående i det bekanta samlingsverket om Sveriges utrikespolitik genom tiderna. Arbetet är översiktligt och bygger främst på litteraturen i ämnet, bl. a. Carlssons egna tidigare skrifter, men författaren har även utnyttjat tryckt och otryckt källmaterial. Boken är välskriven och överskådlig; författaren väljer mellan ståndpunkterna med urskiljning och framför beaktansvärda egna synpunkter. Den fyller utmärkt väl sitt syfte men kan av lätt insedda

skäl inte tillskrivas något större, självständigt specimineringsvärde utöver Carlssons tidigare arbeten på detta av honom redan förut grundligt bearbetade fält.

Ett annat område, på vilket Carlsson koncentrerat sina forskningar, är den svenska nytida socialhistorien, och hans främsta arbete, monografien »Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700—1865» (1949), faller här. Jag hälsade den, när den utkom, med stor tillfredsställelse. Redan genom ämnesval var det en mycket märklig skrift, som genom sin sociologiskt och statistiskt inriktade problemställning representerade en helt ny typ inom svensk historieskrivning. Den vilar på ett omfattande statistiskt material, som författaren själv samlat och bearbetat — ett jättearbete ligger bakom densamma. Carlsson vill undersöka de faktiska, statistiskt åtkomliga sociala förändringarna inom det svenska samhället men även tolka dessas innebörd och se dem mot en politisk bakgrund. De statistiska frågor han ställer rör främst adligas och oadligas konkurrens om de civila ämbetena och om officersposterna, adelns giftermålsförbindelser samt frälsejordens övergång i ofrälse händer, vidare prästerskapets sociala rekrytering. Sedan materialet framlagts och tendenserna i detta klargjorts, ger Carlsson en kronologisk översikt över utvecklingen och menar sig kunna konstantera, att denna inte försiggått jämnt och likformigt genom tiderna utan snarast ryckvis. Skeden av stark framryckning för de ofrälse har följts av tider, då ståndsutjämnningen ebbade ut, och av reaktioner. Både under frihetstiden och gustavianska tiden menar Carlsson sig kunna iaktta tre olika takter: efter reaktionära inledningar, då ståndsbanden dras åt (1719—1730 och 1772—1780), följer perioder av stark ofrälse framryckning (1730—1760 och 1780—1792), vilken i sin tur ebbar ut under avslutningsskedena (1760—1772 och 1792—1809). En liknande indelning i tre perioder göres även av tiden efter 1809. Åren 1809—1820 är inte utmärkta av reaktion men inte heller av ståndsupplösning. Under tiden 1820—1840 gick däremot ståndsnivelleringen starkt fram, likaså under avslutningsskedet 1840—1865, men under sistnämnda tid ebbade dock den ofrälse framryckningen inom ämbetsmannavärlden ut. Mycket av intresse erbjuder också de lokala variationerna i ståndsutjämningsprocessen i Sveriges skilda delar, som Carlsson ingående belyser. Nästan på varje sida i boken meddelas något nytt till belysning av ståndssamhällets sönderfallande. Särskild förtjänstfull är Carlssons redogörelse för frälsejordens övergång till ofrälse samhällsklasser, först nästan endast till ståndspersoner, senare främst till allmogen. Bakgrunden för ståndsstriden 1772 är här bättre tecknad än i något tidigare verk. Ernst Söderlund betecknade i en

recension arbetet som »för svenska förhållanden banbrytande», vari jag tidigare helt instämt och alltjämt helt instämmer.

Ett pionjärarbete av detta slag kan naturligtvis inte vara utan vank och brist och trots det erkännande, som jag 1950 gav detsamma, framförde jag då en del invändningar. Liksom jag ännu vidhåller min höga uppskattning av detta verk, vidhåller jag även min kritik, och jag upprepar den här, dock på en punkt mer preciserad och på en annan justerad. I den mån jag direkt återger min tidigare framställning, sätter jag denna inom citations-tecken. »Den tabellariska redovisningen kunde ibland ha gjorts åskådligare. Den statistiska bearbetningen av prästernas sociala rekrytering ter sig för mig under tiden före 1740 missvisande, då författaren i sin procentberäkning medtagit även präster med okända föräldrar. De skäl, som författaren anför för sitt tillvägagångssätt, är inte bärkraftiga, och de slutsatser, som göres om en ökning av prästsönernas procentuella andel i prästkåren från 1680 till 1740, övertygar inte alls. Även då författaren utnyttjat det statistiska materialet i sin skildring av de olika skedena av ståndsutjämningsen, måste man ibland göra reservationer; smärre variationer i siffermaterialet tillmätas en betydelse, som de säkert inte har. En nedgång å 6 à 7 % i de ofrälsets procentuella andel av den c:a 60 man starka häradshövdingsskåren åberopas på ett ställe som tecken på adlig framryckning. Teckningen av ståndsutjämningsens utveckling skulle blivit säkrare, om Carlsson varit försiktigare i dylika avseenden; han har också i sin tretaktsteori gjort sig skyldig till en viss mindre lycklig schematisering». Vad jag här särskilt avsåg, var Carlssons tolkning av åren 1760—1762 som en period av stagnation. Jag hade och har mycket svårt att i tab. 9—11 iaktta en tendens, som stämmer med denna uppfattning. För egen del kan jag endast ur dem läsa fram rakt motsatt mening, och här beklagar jag särskilt starkt, att det statistiska materialet icke redovisats på ett klarare sätt.

Min huvudanmärkning var av ett annat slag och ägde principiell innebörd; det finns en synpunkt, som enligt min mening Carlsson inte tillräckligt beaktat. »Han sätter mycket riktigt på några ställen emot varandra ståndsutjämningsen och ståndscirkulationen och han har klart för sig den betydelse, som nyadlingarna haft. De var, framhåller författaren, nödvändiga för att återställa balansen i ståndssamhället. Adels krav på inställandet av nyadlingarna (särsk. 1762 års beslut) medför — här framför Carlsson ett förträffligt och riktigt uppslag — en våldsamt skärpning av ståndsstriden. Dessa synpunkter borde ha fått en mycket mer dominerande plats i avhandlingen. Nyadlingarna borde ha statistiskt bearbetats och konsekutivt dryftats för hela 1700-talet. Dessutom

har man rätt att kräva ett klagörande av betydelsen av — om möjligt även orsaken till — nyadlingarnas upphörande. Ty nyadlingarnas upphörande, adelns övergång från ett öppet till ett slutet stånd, är över huvud den viktigaste nyheten i ståndets hela historia under ståndsutjämningsens tid. De perioder, då enligt Carlsson frälset är på frammarsch, utmärkes i regel av stark nyadling och omvänt. Det synes emellertid en smula egendomligt att höra, att de ofrälse befinner sig på tillbakagång under nyadlingstider. Endast ur rent formell, nästan formalistisk synpunkt är detta riktigt. Det hade varit synnerligen önskvärt, att denna del av ståndscirkulationen undersökts samtidigt med ståndsutjämningsen — ståndscirkulationen genom giftermål medtages ju.» 1950 kunde jag inte med säkerhet säga, hur stor roll nyadlingarna spelade, men några stickprov visade, att frågan hade stor betydelse, i vart fall då det gäller den civila ämbetsmannakårens sociala sammansättning. Carlssons tabell 9 visade en stegring av de ofrälse andel av de högre ämbetena vid de centrala verken från 14 % år 1720 till 74 % år 1875, i rådsklassen från 0 % år 1729 till 77 % år 1865 och i assessorsklassen från 25 % år 1700 till 66 % år 1809. Carlssons tabeller 10—11, som blott upptager ämbetsmännen från ett mindre antal kollegier, skiljer mellan nyadel och bördssadel. Jag kunde ur dem framläsa, att blott 17 % av de 1719—1738 nyutnämnda ämbetsmännen av rådsklassen i de medtagna kollegierna var ofrälse mot 75 % under åren 1820—1865. För assessorsklassen blev motsvarande tal för tiden 1700—1729 45 % och för tiden 1780—1809 71 %. Alla dessa siffror gör intryck av en stark social förskjutning. Men då jag undersökte hur stor del de ofrälse födda ämbetsmännen tillsammans (nyadlade+ofrälse ämbetsmän) utgjorde av alla, fann jag i tabell 10—11, att de för rådsklassen under tiden 1719—1738 uppgick till 62 % och under åren 1820—1865 till 77 %. De motsvarande tal, som jag fick för assessorsklassens del var 75 % under tiden 1700—1729 och 72 % under tiden 1780—1809. (Några sifferfel i mitt tidigare yttrande är här korrigerade.) Man kunde ta för givet, att dessa siffror var något så när representativa för hela ämbetsmannaklassens utveckling, och jag konstaterade alltså, att ofrälse födda i ungefär samma utsträckning befordrats vid periodens början som vid dess slut. Vad som hänt var att under 1700- och 1800-talen ståndscirkulationsprincipen ersatts av ståndsnivelleringsprincipen inom vår ämbetsmannaklass; någon större förändring i den svenska byråkratins sociala struktur kunde icke iaktas. Detta var för mig egentligen det viktigaste faktum, som jag kunde deducera fram ur Carlssons utredning om ämbetsmannaklassen, men själv hade han i den inte uppmärksammat frågan.

Carlssons skrift utsattes för kritik också från andra håll, främst av P. E. Brolin. Carlsson bemöter honom i uppsatserna »Ståndsutjämning och ståndscirkulation» (1950) och »Ståndsutjämning som statistiskt problem» (1951), uppenbarligen med stor framgång. I det förstnämnda av de två inläggen och i den populära skriften »Svensk ståndscirkulation 1680—1950» (1950) har Carlsson dröjt vid den av mig så starkt understrukna frågan om nyadlingarnas betydelse, åtminstone i förstnämnda skrift under intryck av min kritik. Det synes mig uppenbart, att han i båda skrifterna har förbättrat sina positioner. Självklart kan en populär skrift som »Svensk ståndscirkulation», trots att den för tiden efter 1865 utöver »Ståndssamhälle och ståndspersoner» otvivelaktigt rymmer många intressanta iakttagelser och synpunkter, inte ha samma värde som den tidigare skriften, men dock ser Carlsson mer realistiskt och mindre schematiskt på utvecklingen. Ett avgjort framsteg är, att han särskilt för äldre tider klart skiljer mellan »frälse född» och »ofrälse född» i stället för mellan »adlig» och »oadlig»; även för tiden efter 1780 understryker han betydelsen av att nyadlingar nu förbehålles endast sådana ofrälse personer, som nått mycket högt på den sociala skalan. I »Ståndsutjämning och ståndscirkulation» meddelar Carlsson en av mig 1950 starkt saknad tabell, vari de högre ämbetsmännen konsekutivt uppdelas på börsadel, nyadel och ofrälse. Vad som främst intresserar mig i denna tabell är följande: de ofrälse och nyadlade högre ämbetsmännen utgjorde år 1700 62,9 % av alla, under tiden 1729—1780 mellan 51 och 56 %, 1792 67,2 % och därefter mellan 64 och 72 %. Tabellen visar m. a. o. en viss utveckling, som sätter in särskilt efter 1780, men den understryker därjämte, att den svenska högbyråkratiens sociala rekrytering under hela perioden inte är underkastad någon omvälvande förskjutning. Carlsson anser, att de smärre förskjutningarna från en tidpunkt till en annan i allmänhet bekräftar hans uppfattning om ståndsutjämnings rytmi, men för egen del vågar jag inte tillmäta svängningarna någon säker eller avgörande betydelse. Oaktat detta och oaktat att jag anser Carlssons skildring vara något för schematisk vill jag främst karaktärisera hans forskningar på området som originella, eggande och tankeställande. De utgör ett mycket tungt vägande specimen.

»Lantmannapolitiken och industrialismen» (1953) är en mycket omfattande skrift, ägnad partigrupperingen och opinionsförskjutningarna i svensk politik mellan åren 1890 och 1902. Carlsson arbetar här på tämligen jungfrulig mark. Jämför man hans framställning med de tidigare skildringar, som ägnats 1890-talets historia, står den skyhögt över dessa både genom anlagda

synpunkter och genomförda specialundersökningar. Författaren företräder en starkt materialistiskt betonad historieuppfattning — han dekreterar detta principiellt i sin sammanfattning — och undersökningen tar främst sikte på den sociala innebörden av 1890-talets politik och politiska utveckling. Hur intimt vänsterns framskjutning var förknippad med industrialiseringens fortskridande åskådliggörs övertygande och i detalj, både statistiskt och kartografiskt. Av lantmannapartiets kamp för att hävda sina positioner, på lång sikt hopplös på grund av den fortskridande industrialiseringen, får man en mycket differentierad och klar bild. Särskilt intressant är skildringen av den högagrara rörelsen och dess propaganda — ett försök att med ytterlighetsmedel rida spärr mot utvecklingen. Av E. G. Boströms person och politik kan Carlsson ge en ny och positiv bild, då han på ett helt annat sätt än tidigare skett insätter dem i tidens partipolitiska växelspel och ser dem mot bakgrunden av samhällets pågående omdaning. Några sensationella huvudresultat ger inte skriften, men den är en mycket god, ibland kanske något schematisk utredning av sitt ämne, och Carlsson redovisar en hel del smärre resultat, som både överraskar och övertygar. Jag tänker bl. a. på hans påpekande av de starka tendenser till imperativt mandat, som gjorde sig gällande på lantmannapartiets tid. Några invändningar av den art, som jag framställt mot Carlssons bok om ståndsnivelleringen, har jag inte att rikta mot denna skrift. Dock synes mig Carlssons uppdelning av valkretsarna i storbonde- och småbondekretsar på de angivna grunderna, som förf. själv kallar grov, vara något för grov. Jag skulle här önskat en större differentiering, även om denna inte kunnat kartografiskt åskådliggöras. Det måste där emot anses vara en förtjänst, att Carlsson skiljt ut »bolagsvalkretsarna» som en särskild grupp — nyttan härav framträder på många håll i undersökningen.

Utanför sina tre specialområden har Carlsson arbetat på skilda fält, och han har redovisat dessa sina forskningar i ett flertal skrifter, mestadels uppsatser. Jag övergår nu till att redogöra för dem.

Några uppsatser rör medeltidshistoriska ämnen. »De småländska gränslanden under medeltiden» (1948) som har sammanhang med ett Carlssons uppdrag som fakultetsopponent, rymmer intressanta iakttagelser och uppslag rörande Smålands ursprungliga statsrättsliga ställning, de för Varend speciella arvsprinciperna, tvisten mellan biskoparna i Linköping och Växjö samt den småländska adeln under medeltiden. De många anknytningar han får från det småländska materialet till problem ur Sveriges medeltidshistoria visar, att han fullt behärskar sistnämnda ämne

och har god kännedom om källorna. Sedan jag tagit del av medsökanden, docent Kjell Kumliens av mig kritiserade skrift rörande brevet om »munkaskäppan» (se ovan), måste jag dock konstatera, att Carlsson utan nämnvärd opposition accepterar och bygger vidare på Curt Härenstams egendomliga teori om detta brevsgenesis. Detta finner jag mindre välbetänkt; eljest behärskar Carlsson den för medeltidsforskningen sedvanliga metodiken. — Uppsatsen »Folkungarna — en släktkonfederation» (1953) rör ett ämne, som jag själv en gång behandlat. Jag har inte av Carlsson övertygats om att Folke jarls härstamning från Folke den tjoicke skulle vara sannolik — jag finner den alltjämt endast möjlig. Men eljest har jag nästan ingenting alls att erinra mot Carlssons uppsats; våra uppfattningar ligger i verkligheten ganska nära varandra. — »Hertig Bengt födelseår» (korr.) är mer bagatellartad men har sitt intresse som bidrag till en pågående diskussion rörande dateringen av ett visst medeltidsdokument.

»Mellan Bolmen och Holaveden» (1951) är en historik över Jönköpings län. Den är försedd med summariska käll- och litteraturhänvisningar och ger en bra översikt av ämnet, sådant det ter sig för en modärnt inriktad historiker med allsidiga intressen. I bokens två avslutande kapitel om ståndssamhällets upplösning och industrialiseringen i länet redovisar Carlsson initierat förhållanden, som han i sina tidigare refererade större skrifter utforskat för hela riket. — Översiktlig är även uppsatsen »Bondeståndet i Norden under senare delen av 1700-talet» (1950), som ger god orientering och vederbörligt beaktar de betydande skillaktigheterna i utgångslägena och likheterna mellan utvecklingstendenserna i de tre nordiska länderna. — En kortare uppsats om »Den svenska jordbruksbefolkningens relativa storlek 1760—1815» (manus) har helt övertygat mig om, hur föga hållbar grunden är för Eli Heckschers mening att perioden utmärkes av ökad agrarisering av det svenska samhället.

Intressant är uppsatsen »Kodicillen till Gustav III:s testamente» (1949). Författaren redogör för de förändringar som omedelbart efter Gustav III:s död vidtogs i dennes senaste dispositioner för förmyndar regering; hans uppfattning om dessa förändringars innebörd och upphovsmän — det skulle vara riksdroten Trolle-Wachtmeister och Schröderheim — är väl motiverad. Odiskutabelt riktiga är hans nya synpunkter på regeringssättet under det första skedet av hertig Karls regering. Uppslaget att striden om kodicillen haft betydelse vid utformandet av § 93 i 1809 års RF är gott.

Som Carlssons bästa uppsats står för mig »Slaget vid Lappo» (1947) med underrubriken »Verklighet och myt». För var gång jag läser den, sätter jag den högre. Den visar, hur suveränt för-

fattaren behärskar de källkritiska metoderna och hur vackra resultat man kan vinna genom att applicera dem på nutida material. Adlercreutz och Döbelns roller fixeras; »verkligheten» i slaget vid Lappo klargöres. Vi får också veta, hur »myten» därom skapas av Adlercreutz och Döbeln i förening och hur denna haft politisk betydelse. De åtta sidor, som denna lilla undersökning omfattar, bereder läsaren en intellektuell njutning och vittnar högt om sin författares intelligens. — Uppsatsen om »Åbofördraget och krigsrustningarna 1812» (1947), vittnar likaledes om Carlssons förmåga att klart ställa ett problem och lägga friska synpunkter på ett omdiskuterat ämne. Hans huvudtes, att Karl Johan vid Åbomötet 1812 ej medgett den för Sverige utlovade ryska hjälpkårens användning vid Dyna och att han ännu länge räknat på dess bistånd vid attacken mot Danmark kan dock — som visats av Torvald Höjer — inte upprätthållas i den formulering Carlsson gett. Mot en annan opponent, Sture Waller, tar Carlsson till orda i ett polemiskt inlägg »Carl Johan i Åbo 1812» (1952), enligt min mening med stor framgång. — Mindre betydande är uppsatsen »C. I. Heurlin och prästeståndet» (1948), vari Carlsson ger bidrag till belysningen av den kände konservative politikerns allmänna åskådning och skolpolitik. — De sistnämnda uppsatserna hänger samman med uppdrag, som Carlsson haft som fakultetsopponent på akademiska avhandlingar. Dessa har han också recenserat. Trots att han ofta redovisat sina viktigaste nya rön i separata skrifter, ger även hans recensioner beaktansvärda bidrag till problemdiskussionen; särskilt är det fallet med hans recensioner av Birger Sallnäs biografi av Samuel Åkerhielm d. y. och Olle Gasslanders biografi av Gripenstedt.

På senare år har Carlsson även börjat producera sig inom allmän historia. Robespierre i nyare historieskrivning» (1952) ger en god översikt över sitt ämne men är naturligtvis huvudsakligen att betrakta som en lärdomsmerit. — En självständig genomgång av det tryckta källmaterialet ligger till grund för Carlssons framställning av »Brytningen mellan Gladstone och Chamberlain 1886» (1953). Något väsentligt nytt innehåller uppsatsen — efter vad jag kan se — knappast, men man får en god bild av Gladstones vacklan inför avgörandet. — Från en ännu senare tid hämtar Carlsson ämnet i »Gustav Stresemann och den tyska partipolitiken 1918—1925» (manus). Med all rätt tar Carlsson energiskt till orda mot den uppfattning, som framlagts av både politiska och historiska författare och enligt vilken Stresemann skulle vara en representant för internationalism och republikanism. Carlsson har otvivelaktigt rätt i, att Stresemann var nationalist och konservativ samt att han endast av opportuna skäl accepterade Weimarrepubliken.

Vad som främst utmärker Carlsson som forskare är energi, originalitet och mångsidiga intressen. Han finner lätt givande arbetsfält, och han bearbetar dem snabbt. Han är en utmärkt källkritiker — så i skriften om Lappo — och har ådagalagt stort intresse och stor förståelse för personligheter. Hans viktigaste skrifter faller inom socialhistorien, där han gjort ett verkligt pionjärarbete. Hans arbeten utmärkes av klar problemställning, god komposition och gott omdöme. De är skrivna i en lätt och medryckande stil. Han har en mycket stor produktionskraft, såsom framgår av antalet och omfattningen av hans verk. I hans senaste större skrifter tycker jag mig finna en väl stor böjelse att schematisera. Och den snabbhet, varmed han arbetar, har satt vissa spår i boken om ståndsutjämningen, som jag ovan påtalat, däremot icke i hans sista socialhistoriska bok om 1890-talet. Den påtalade bristen har förf. själv i följdskrifter varit ivrig att avlägsna, och den rubbar ej min uppfattning, att Carlssons bok om ståndsnyvelleringen är en mycket framstående prestation.

Carlsson har utan tvekan — som jag redan 1950 konstaterat — en mycket god professorskompetens i historia.

VIII.

Det återstår för mig till sist att, sedan jag granskat de sökandes produktion, ange den ordning, i vilken jag anser, att de bör komma i fråga till det lediga professorsämbetet.

Det faller sig naturligt att först göra en grovsortering. Tre av de sökande, docent Kumlien, läroverksadjunkt Yrwing och docent Hasselberg står trots sina förtjänster icke i paritet med de övriga. Hasselbergs produktion är visserligen ganska klanderfri, men den är av begränsad omfattning, och hans huvudarbete faller inom rättshistoria mer än inom historia. Yrwings historiska produktion väger tyngre än Hasselbergs, men han har inriktat sitt arbete på ett mycket begränsat fält; han har — kanske delvis på grund därav — icke i någon större utsträckning varierat sin metodik. Kumlien åter har en omfattande och mångsidig produktion, men den är icke alltigenom av god kvalitet utan rymmer speci mina, som jag inte kan tillerkänna positivt värde. Ingen av dessa tre redovisar så viktiga resultat av sina forskningar som de fyra övriga sökandena.

Jag har ovan förklarat, att enligt min mening docenterna Westin och Nilsson äger utmärkt, docenterna Palme och Carlsson mycket god professorskompetens. Det framgår därav, att jag sätter de två förstnämnda framför de två sistnämnda. Anledningen härtill är den utomordentligt höga kvalitet, som präglar alla Wes-

tins och Nilssons verk. Det är sant, att Palme och Carlsson var för sig har en större produktion än Westin och Nilsson. De båda förstnämnda har gjort flera goda undersökningar, men jag kan inte finna, att dessa når upp till samma nivå som Nilssons och Westins skrifter. Och medan jag inte har många reservationer att anföra mot Westins och Nilssons skrifter, har jag måst göra principiella erinringar, både då det gäller Palmes senmedeltida och Carlssons socialhistoriska produktion. Nilssons stora insatser inom 1500- och 1600-talens samhällshistoria innebär enligt min uppfattning en större vinst för vetenskapen än Palmes och Carlssons i och för sig viktiga och värdefulla forskningar på skilda fält. Och Westins nästan kräset kvalitetsbetonade produktion rymmer utom den för medeltidshistorien grundläggande monografien om Olaus Petris svenska krönika två skrifter, i vilka han helt omskapar forskningsläget; jag kan inte i Palmes och Carlssons produktion finna någon motsvarighet härtill.

När det gäller att inbördes värdesätta Westin och Nilsson, har jag svårt att få några hållpunkter. Hade det varit tillåtet för mig, skulle jag helst ha jämställt dem. Då det icke kan ske, vill jag anföra följande. I nuvarande läge, d. v. s. så länge Westins bok om Sten Sture d. y. inte förts längre än som skett, kan jag inte ge honom företräde framför Nilsson. Den sistnämnde har under alla omständigheter gjort den mest betydelsefulla forskningsinsatsen på ett bestämt arbetsområde. Nilsson, som sedan 1952 väsentligt utökat sin produktion, kan väl också tillerkännas något litet företräde framför Westin, om man lägger mångsidigheten till grund för bedömandet. Jag uppför alltså Nilsson i första rummet, Westin i andra, men jag vill betona, att jag inte kan se någon skillnad i kvaliteten mellan den enes och den andres produktion.

Även docenterna Palme och Carlsson står som forskare mycket högt. Deras inbördes placering erbjöd mig redan 1952 stora vanskligheter, och dessa har inte blivit mindre. Båda är mycket originella, båda har en mycket stor produktionskraft. Båda arbetar snabbt, enligt min mening ibland för snabbt. Men eljest är de mycket olika. Palme är den mest djupplöjande av dem, men hans produktion är påfallande ojämn, och han är ofta något oklar. Carlssons forskningsresultat är kanske inte så märkliga som Palmes, men till gengäld är hans produktion väsentligt jämnare, och han är alltid klar i sina deduktioner. Carlsson har i sina forskningar städse visat stor sans och måtta, medan Palme ibland träffar målen i överkant. Med hänsyn till produktionens allmänna vikt tycktes Carlsson mig 1952 ha ett klart iakttagbart företräde, och detta var en stark grund att då ge honom plats före

Palme. Men jag kan inte undgå att se, att Palme sedan dess förbättrat sina positioner mer än Carlsson. Hans forskningar i franska revolutionens historia har nu fått bättre uttryck än 1952, och även om jag visst inte oreserverat kan acceptera hans senaste undersökningar rörande frihetstidens svenska historia, måste jag tillmäta dem och hans övriga nytillkomna skrifter vida större vetenskaplig betydelse än de specimina, varmed Carlsson utökot sin produktion. Ännu gäller det dock, att Palme inte gjort någon undersökning, som jag kan ställa vid sidan av eller över Carlssons undersökning av ståndsnivelleringen — detta var den andra grunden, som jag 1952 återopade för min placering. Det är numer den enda grund jag kan ange för att ställa Carlsson framför Palme. Jag kan inte anse den så stark, att jag på den vägar bygga en värdering, då jag nu inte kan värdesätta Palmes samlade produktion lägre än Carlssons. Då jag å andra sidan inte kan finna något skäl att sätta Palme före Carlsson, måste jag — så som situationen just nu är — jämställa dem på tredje rummet.

Att gradera de tre återstående sökandena är inte möjligt mer än i ett avseende. Trots sin metodiska ojämnhet har Kumlien en produktion, som är vetenskapligt viktigare än Yrving och Hasselbergs. Särskilt hans skrift om hansan föranleder detta mitt omdöme. Han är notoriskt den mångsidigaste av de tre. Toge jag endast hänsyn till Kumliens goda arbeten, skulle jag ge honom ett mycket stort försteg framför Yrwing och Hasselberg. De olyckliga bristerna i särskilt vissa av hans senaste uppsatser gör, att försteget blir mindre, men utan tvekan uppför jag honom i fjärde rummet.

Att gradera Yrwing och Hasselberg är i nuvarande läge knappast motiverat och i vart fall för mig omöjligt. Jag kan inte ur deras produktion hämta några motiv för deras inbördes placering och uppför dem bägge på femte plats.

Enligt min mening bör alltså sökandena vid den lediga professurens besättande komma i fråga i följande ordning:

1. docent Sven A. Nilsson
2. docent Gunnar T. Westin
3. docent Sten Carlsson och docent Sven Ulric Palme (jämställda och här uppförda i bokstavsordning)
4. docent Kjell Kumlien
5. docent Gösta Hasselberg och läroverksadjunkt Hugo Yrwing (jämställda och här uppförda i bokstavsordning).

Lund den 27 september 1954.

Sture Bolin.

(Tryckt december 1954).